

Lamed

List za radoznale

Izabrao i priredio Ivan L Ninić

Godina 11

Broj 11

Novembar 2018

Mirnes Sokolović

Pisac osumnjičen da ništa nije izmišljao

Philipu Rothu se nije baš uvijek sviđalo što ga kritičari predstavljaju kao jedinog pisca na svijetu koji nikada ništa nije izmislio. Ta predrasuda da je uvijek i po svemu jednak svojim likovima, da u romanima živo ispisuje isključivo sopstveno iskustvo, kao da je živio stotinu života paralelno, izazvat će nekoliko nesporeda između njega kao pisca i publike. Toliko, da će ga američki pisac mlađe generacije David Foster Wallace 1998. godine svrstati u generaciju dominantnih poslijeratnih literatora u Americi, uz Normana Mailera i Johna Updikea, koje će nazvati grandioznim muškim narcisima (GMN-ovima), priznavši da i sam spada među rijetke ljubitelje njihova djela koji su u tom trenutku mlađi od 40 godina.

Branitelj vjere

Već nakon objavljenih priča, skupljenih u knjizi "Zbogom Columbus", Roth će na svojoj koži osjetiti šta znači kad publika i kritika počne poistovjećivati pisca sa glavnim likom ili pripovjedačem. U njegovim likovima Jevreja koji su se odali preljubu i drugim sitnijim nepodopštinama publika će prepoznavati njegove susjede iz jevrejskog dijela Newarka u kojem je odrastao. Veoma rano on će se, kao mlad pisac, truditi da poruši tabue te jevrejske niže srednje klase koje su mu prenijeli vjerski ortodokсни preci useljenici. To će biti njegovi prvi izgredi, kad se iščauri iz primjernog studenta književnosti u profesora žudnje i pisca skarednih priča, u tom smjeru otišavši najdalje

kad već nije u dječaćkim danima odlučio krenuti krivim putem, krađući po susjedstvu aute ili padajući na popravni, kako se postajalo lošim tih četrdesetih godina u Newarku.

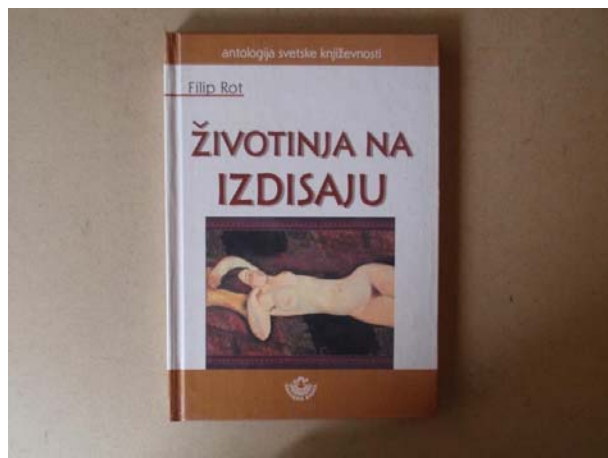

Photo: Kupindo

Kad pedesetih u *New Yorkeru* objavi priču "Branitelj vjere", jedan ugledni njujorški rabin će se zapitati: "Šta se uradilo da se ušutka ovaj čovjek?". Napadajući ga sa raznih propovjedaonica, biće optužen da pruža iskrivljenu sliku o osnovnim vrijednostima ortodoksnog judaizma. U pismima kojim će ga obasuti iz svih krajeva Amerike, čitaoci će ga često pitati da im objasni zašto mrzi sebe. Zašto - pitaju se - jednog Jevreja prikazuje kao preljubnika? Da li je uobičajeno da jedan sredovječni muškarac zanemari posao i provodi čitave dane sa sredovječnoj ženom? Je li to jevrejska osobina? Roth će se braniti da svuda gdje drugi osjećaju zlobu, on tek vidi energiju, hrabrost i spontanost. Navodiće da piše o jednom preljubniku da bi otkrio stanje tog čovjeka. Ako je taj preljubnik Jevrej, on će onda otkrivati stanje preljubnika koji je Jevrej.

Tabui masturbacije

Jedan rabin će moliti mladog Rotha da svoje priče šalje u Izrael i tamo ih objavljuje: samo tako, štampane na hebrejskom, mogu biti prosuđivane isključivo iz književnog ugla. Ne pričajte ih ovdje i sada, poantira rabin, Jevreji nisu onakvi kakvim ih opisuju ili zamišljaju antisemiti. Proći će mnogo godina dok Roth ne sretne Isaca Bashevisa Singera koji će iskoristiti priliku da sve čitatelje, koji su mu upućivali slične prigovore, upita da li možda treba da piše o španskim prostitutkama i lopovima. Pišem o lopovima i prostitutkama koje poznajem, objašnjava Singer mladom kolegi Rothu u intervjuu koji će biti objavljen 1976, nimalo mu ne olakšavajući i ne doprinoseći razbijanju tog mita o piscu kao kreatoru koji ništa ne izmišlja.

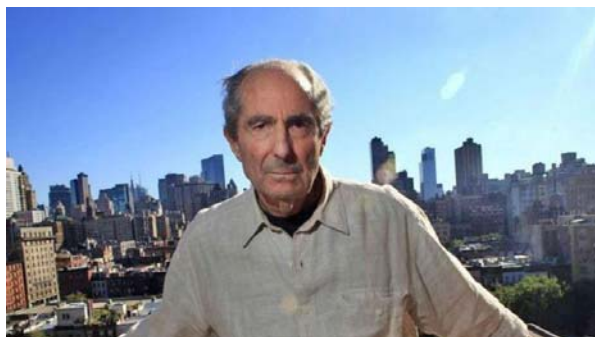

Photo: <http://www.dnaindia.com>

Nakon što godine 1969. objavi "Portnoyevu boljku", roman koji će ga proslaviti, stvari će postati još gore, jer glavni junak kao da će izaći iz neke jevrejske šale: sasvim demistifikovan i bez ijedne iluzije, u ispovjednom registru, u trideset i trećoj godini još uvijek ovisan o roditeljima, Portnoy će parodirati psihoanalitičku seansu vraćajući se u djetinjstvo i mladenaštvo i burleskno se fiksirajući na tabue masturbacije i vaginalnog idolopoklonstva ili strahopoštovanja. Šta je veza života i literature, pitaće Rotha. To je razlika između 800 sati psihoanalize i 8 sati čiste zabave koliko treba da se pročita "Portnoyeva boljka". Roth će u "Boljci" svjesno zaigrati na kartu (jevrejske) autostereotipizacije, pokazujući još jednom sklonost da najozbiljnije teme privodi komediji i lakrdiji. Objlašavajući u jednom intervjuu kasnije položaj slavne ličnosti u Americi, što mu je donijela upravo "Portnoyeva boljka", reći će da to znači da vam prihodi vrtoglavo rastu, da postajete predmet seksualne žudnje i robna marka, budući da u tom trenutku u Americi postoji Ivory, sapun koji pluta, Rice Krispies, žitarice koje same od sebe rade puc-krs-tres i Philip Roth, Jevrejin koji masturbira uz pomoć komada džigerice i zarađuje milione od toga, što je imidž koji je zaradio upravo blagodareći iščašenom erotskom ukusu Portnoya.

Pokušavajući stati između publike i tog pisca opscenista, jedino će Updike, saborac iz plejade grandioznih muških narcisa, primijetiti da Roth neprestano izmišlja nešto što izgleda kao roman sa ključem, ali to sigurno nije, u toj sentenci umnogome objasnivši njegovu poetiku. Roth će, međutim, najavljujući nove romane podsjećati na to da će svaki put možda biti uvrijeđenih Jevreja, ali biće uvrijeđenih i nejevreja. Ubrzo će upasti i u probleme sa feminističkom kritikom. Tumačeći još jedan nesporazum, insistiraće ipak da nema posla sa feminističkom kritikom nego tek sa glupim čitanjem. Radi se o tome da je jedna aktivistkinja za ženska prava, nakon romana "Moje zrele godine", u uticajnom men-hetnskom sedmičniku *The Village Voice* objavila tekst pod zvučnim naslovom "Zašto ovi muškarci mrze žene", praćen fotografijama Saula Bellowa, Normana Mailera, Henryja Millera i Rotha.

Žene i muškarci

Zanimljivo da se Roth, kada je u pitanju kritika još jedne manjinske književnosti, sada našao u istom problemu sa feministkinjama, kao sa Jevrejima. Bilo je to vrijeme, kaže Roth, kada se nakon šezdesetih godina otkrilo da su žene dobre i samo dobre, da su progone i samo progone, da su izrabljivane i samo izrabljivane, a on je u "Mojim zrelim godinama" imao tu nesreću da prikaže jednu ženu koja nije bila dobra, koja je proganjala druge i izrabljivala druge, što je bilo u suprotnosti sa novom etikom i anti-revolucionarno, ili suprotno cilju borbe, to jest - bilo je tabu. Još veći problemi će vremenom nastajati budući da su se likovi žena, sklonih iracionalnosti, pojavljivali u gotovo svim romanima u kojima je ordinirao glavni junak Nathan Zuckermann, osumnjičen kao Rothov alter ego. Feminističke kritičarke su Rothu spočitale da je i Lucy Nelson u "Kad je bila dobra", Rothovom mladenačkom romanu, prikazana kao puna mržnje, a to će Rothu biti prilika da objasni faktore individualizacije te junakinje koja je puna gnjeva jer želi pristojan život i u to ime se suprotstavlja mnogim muškarcima, ali i jednoj ženi čija je bespomoćnost izluđuje.

Radi se o tome da ti portreti kod Rotha nemaju isključivo funkciju reprezentacije žena ili Jevreja, nego su uglazbljeni u sistem motivacije glavnih junaka, koji su većinom muškarci s obzirom na to da često igra na kartu (autofikcionalne) uvjerljivosti. Čak i erotski momenti kod Rotha nisu isključivo u funkciji opscenosti i rušenja tabua, kao kod Mailera ili Millera, nego često igraju ulogu u raspolućivanju senzibiliteta, koji se otvara prema svim stranama erotskog slova, prošlosti, sadašnjosti i budućnosti, kao vrteški nepreglednih mogućnosti i kombinacija, ali i izazivanju utiska uzaludnosti u koje će odvesti propadanje tijela. Roth, uz Kunderu i Singera, ili pomenutog Updikea,

jedan je od pisaca koji je napravio ravnotežu između vibracija, intonacija, spontanosti, ležernosti i kadenci govornog jezika sulude stvarnosti iz šezdesetih godina, ostajući istovremeno utemeljen na stranici, opterećen ironijom i distancom, pedantnošću i dvo-smislenošću, tim uzusima klasične književne retorike, pokušavajući imitirati posljednju uzdrmanost senzibiliteta i reći najnoviju riječ nakon Joycea, Michela Leirisa ili Georges-a Bataillea.

Ne treba, međutim, zaboraviti ni da je Roth veliki pjesnik sencencije, propadanja, rasipanja tijela. To je, kako primjećuje Foster Wallace, omiljena tema grandioznih muških narcisa: prospekt njihove smrti iz pozadine obasjao je nadolazeći milenij, a odlazak tih solipsista prijeti da odnese sve. Pišući o Updikeovom romanu "Ka kraju vremena", Foster Wallace daje skicu za portret jedne generacije koja je, afirmisana šezdesetih i sedamdesetih godina, najzaokupljenija sobom još od vremena Luja XIV. S omiljenom temom seksa na čijem platnu, kako godine idu, polako navješćuju apokaliptični prospekt sopstvene smrti, ti GMN-ovi uglavnom iz romana u roman pišu o sebi, i to se odnosi koliko na Updikea, tako i na posljednje Rothove romane među kojima su "Životinja na izdisaju" i "Duh izlazi". Upravo u "Životinji na izdisaju" iz 2001. godine Roth još jednom daje portret raspusnog učenjaka, profesora žudnje koji u svojoj šezdeset i drugoj godini upoznaje dvadeset i četverogodišnju Kubanku, studenticu, s kojom u tu poznu jesen ili ranu zimu života kopolira iz dana u dan sve do raskida, osjećajući već polako zub tjelesnog propadanja, sve dok mu se u začudnom obratu osam godina kasnije ne vrati da se pozdrave, obuzeta kancerom, osjećajući da se on još prije osam godina, na lijep način, opraštao s njenim tijelom odajući mu počasti.

Slavljenje narcisoidnosti

Polemički nastrojen Foster Wallace se pita da li bi GMN-ovi, zaokupljeni zalaskom njihove potencije, mogli pogriješiti zapitavši se bar jednom jesu li ti njihovi glavni junaci, neovisno o tome jesu li ukrućeni ili mlitavi, možda nesrećni zato što su bili obični šupci. Većina književnih čitalaca, pogotovo čitateljica, mladih od četrdeset godina, kaže Foster Wallace, mrzitelji su GMN poslijeratne proze, tih propovjednika muške supremacije, tako da na primjer Updikea označavaju tek kao penis sa tezaurosom, za koji je mizoginija pitanje književnosti, kao što fašizam kod benda Rush postaje pitanje humora. Budući jedan od rijetkih čitatelja simpatizera mladih od 40 godina, i Foster Wallace im donekle zamjera tu obuzetost sobom i slavljenje te narcisoidnosti kao nečeg grandioznog, međutim, on bi više volio da njihovi likovi iz romana u roman nisu isti ljudi, usamljeni

uvijek iznova, ispunjeni tek samosažaljenjem i prezirom prema ženama, ili da broj stranica posvećenih drugim temama bude bar upola veliki kao što su dijelovi romana posvećeni flori oko njihovih kuća, tijelima prostitutki ili njihovim penisima i mislima vezanim uz njih.

Averzija Foster Wallaceova prema GMN-ovima inspirirana je književnim prevratništvom nove generacije, rođene šezdesetih i sedamdesetih godina, koja je posumnjala u GMN otkriće da je mogućnost da se ima seks s kim se god poželi, lijek za ljudsko beznade. Ne osjećajući represiju roditelja, Foster Wallaceovoj generaciji, na primjer, Rothova ili Updikeova evokacija libidinoznog Ja nije više djelovala ni osvježavajuće ni zanimljivo niti herojski. Ta djeca strastvenih nevjerstava i razvoda koji su tako divno opisali Updike i Roth posmatrali su, nimalo oduševljeni, kako se novi individualizam i seksualna sloboda promiseću u neveselu i anemičnu obuzetost sobom koja je doticala i njihove živote. Bijes usmjeren prema GMN-ovima, kao odmetnutim očevima, ostaje zanimljiv sve dok se iskazuje na način književni, a njihovo osporavanje potkrepljuje poetičkim razlozima, više nego ideološkim. U senzibilitetu tih pisaca rođenih šezdesetih definitivno se nešto pomjerilo u odnosu na plejadu Rothovih vršnjaka: oni nisu bili sigurni da seks tako lako rješava pitanja života i smrti.

U književnosti je logična ta nesimpatija sinova i kćerki prema literarnim očevima i majkama. Iako su kao nagovještaj rekli svoju prvu riječ, ali svakako ne i posljednju (Foster Wallace će se u 46. godini smaknuti svojom rukom, u naletu depresije), toj novoj generaciji literatora još uvijek ostaje da siđu dublje u te otkrivene neonske katakombe individualizma i seksa, a uspon i pad Rothove literarne generacije i može im i ne može pomoći, budući da su svojim grandioznim posrtanjem samo do pola pokrili stepenice koje silaze nadolje.

Oslobodjenje.ba

Tatjana Gromača Vadanjel

Edgar Morin „O estetici“

*S francuskoga preveo i pogovorom
popratio Rade Kalanj*

*Biblioteka Janus, TIM press, Zagreb,
2017.*

Knjiga „O estetici“, velikog francuskog znanstvenika i mislioca, sociologa, filozofa, antropologa, kulturologa Edgara Morina, neka je vrst njegovog krunskog rada, maloga „znanstvenoga i poetskoga testamenta“, kako se je sam autor izrazio u intervjuu danom prije godinu dana u godine pariškom „Le mondu“, kojim je popratio izdanje ovoga djela. Riječ je o nekoliko sakupljenih predavanja na teme estetike, koja se kreću od tema estetskoga osjećanja, komercijalizacije i industrijalizacije umjetnosti, kreativnosti, životnih zanosa, do tema novih umjetnosti, međuprožimanja estetike, poetike, mistike, ludizma, kao i estetike i kulture. Nedavno je hrvatsko izdanje ove knjige popraćeno pogovorom profesora Rade Kalanja, koji daje neku vrst uvoda u biografiju, znanstveno stvaralački put i specifičnosti misli Edgara Morina.

Djelo i misao Edgara Morina danas se s punim pravom smatraju grandioznim. Tome ne doprinosi samo golem i intrigantan opus kojega je tijekom dugoga i bogatoga života ovaj autor zadužio svjetske kulture, već i prije svega činjenica važnosti i utjecaja ideja koje su ta djela u suvremena društva posredovala. Raspon njegovih teorijsko znanstvenih interesa, pa onda i misaonih horizonata, neobično je širok, i upravo se ta kompleksnost ističe kao jedna od temeljnih karakteristika Edgara Morina. Upravo Morinu, ističe profesor Kalanj u svom pogovoru, pripada zasluga jer je kompleksnost kao metodološko i epistemološko načelo pretvorio u predmet znanstvenog interesa. Edgar Morin je jedan od najupornijih suvremenih boraca protiv jednostranosti, jednodimenzionalnosti spoznaja, znanja i uvjerenja, sav je njegov rad usmjeren protiv redukcije kompleksnosti, ka transdisciplinarnosti i ka propitivanju metode. On se energično zalaže protiv hiperspecijalizacije u obrazovanju, koja raskida komunikaciju među disciplinama, što onemogućuje njihovu cjelovitu spoznaju.

Iz razmrvljenosti suvremenih znanosti i zbog prevladavajuće specijalističke optike kakvu nude, smatra on, gubi se iz vida onaj nevidljivi smisao, cilj kojemu služe, a to je ljudskost, u svim svojim egzis-

tencijalnim dimenzijama. Moren stvari analizira uvijek iz perspektive cjeline ljudskoga života – vidljivo je to i u ovome djelu, usmeno intoniranim tekstovima, ogledima na teme estetike, i kreće se do onoga što je Arthur Rimbaud izrazio u krlatici „Promijeniti život“. Drugim riječima, on u svojim djelima zagovara „reformu života“, „politiku ljudskosti“, „politiku civilizacije“ kao neophodne za sučeljavanje sa svim izazovima čovječanstva. Ističe kako je transdisciplinarna spoznaja glavna zadaća humanistike, a riječ je zapravo o samospoznaji, samoispitivanju i samokritici, bez kojih nema željene reforme života, jer ona od nas zahtijeva istovremeno učenje i osobnu reformu. Angažirati se na novom putu, govori nam o tome djelo Edgara Morina, nije moguće samo na osobnom, ni samo na kolektivnom planu. To iziskuje mnoštvo reformi, koje će, razvijajući se, postati međusolidarnima (tako on poziva na reformu obrazovanja, kao i na velike ekonomske i društvene reforme, na novu potrošačku svijest, rehumanizaciju gradova, revitalizaciju sela...).

Edgar Morin, koji potječe iz židovske obitelji Nahum, koja je početkom dvadesetog stoljeća iz Soluna emigrirala u Francusku, od početka se je priključio francuskom pokretu otpora protiv njemačke okupacije i fašizma, gdje je i dobio nadimak Morin, što će cijeloga života ostati njegovo javno prezime. Nakon rata, početkom pedesetih godina, Morin ulazi u nacionalni centar za znanstvena istraživanja (CNRS), i istraživački se usredotočuje na sociologiju filma. Šezdesetih godina prošloga stoljeća zajedno s Rolandom Barthesom i Georgesom Friedmannom pokreće utjecajan časopis „Communications“, koji igra važnu ulogu u razumijevanju rastuće važnosti informacijske, komunikacijske i medijske kulture. Neko je vrijeme bio profesor na Fakultetu političkih znanosti u Santiagu u Čileu, a jedan dio svojih istraživanja provodi na američkom Institutu Salk za biološke znanosti. Početkom 1970-ih godina sudjeluje u stvaranju Međunarodnog centra za antropologiju UBAC, a sredinom 1990-ih imenovan je predsjednikom Europske agencije za kulturu. Godine 2002. dobiva status emeritusa u CNRS-u. Početkom dvijetisućitih postaje počasnim doktorom brojnih svjetskih sveučilišta, osniva i u svojstvu predsjednika vodi Udruženje za kompleksnu misao, a Centar za transdisciplinarne studije sociologije, antropologije i povijesti pri CNRS-u dobiva ime Centar Edgar-Morin.

U golemom opusu Edgara Morina, koji vjerno odražava ne samo raspon njegovih teorijsko – znanstvenih interesa, nego i njegov ukupni javno intelektualni aktivizam, izdvojiti ćemo samo neke naslove: „Nulta godina Njemačke“, „Čovjek i smrt“, „Zvijezde“, „Film ili imaginarni čovjek“, „Izgubljena paradigma: ljudska priroda“, „Jedinstvo čovjeka“, „Samokritika“, „Pariška komuna“, „Sociologija“, „Uvod u

politiku čovjeka“, „Duh vremena“, „Dijalog o ljudskoj prirodi“, „Uvod u kompleksnu misao“, „Životnost subjekta“, „Kako izići iz XX stoljeća“, „Priroda SSSR-a. Totalitarna kompleksnost i novi imperij“, „Politika civilizacije“, „Misliti Europu“, „Europska kultura i europsko barbarstvo“, „Za i protiv Marxa“, „Put. Za budućnost čovječanstva“, „Odgoj za budućnost: sedam temeljnih spoznaja nužnih u odgoju za budućnost“, „Putovi nade“, „Razumijevanje kompleksnosti“, „Djeca neba. Između praznine, svjetla i materije“, „Moji demoni“, „Kalifornijski dnevnik“, „Plakati, voljeti, smijati se, razumijeti“, „Ljubav, poezija, mudrost“, „Moderni svijet i židovsko pitanje“, „Spoznaja, neznanje, misterij“... Najvažnije djelo Edgara Morena je „Metoda“, na kojoj je radio od 1977. do 2004. godine, monumentalan misao i autorski zahvat kojega tvori niz od šest svezaka, naslovljenih: „Priroda prirode“, „Život života“, „Spoznaja spoznaje“, „Ideje, njihovo obitavalište, njihov život, njihove navade, njihova organizacija“, „Ljudskost ljudskog: ljudski identitet“ i „Etika“.

Knjiga „O esteticima“ na jedan se način može vidjeti kao posljednji, sedmi svezak toga vrlo dugog intelektualnog putovanja u promišljanje metode, koje ne skriva svoju obnoviteljsku nakanu (sličnu onome što je napravio Gianbatista Vico u svojim „Načelima nove znanosti“). No danas vremenšni Edgar Morin napominje kako je, unatoč dugogodišnje pripremanim relevantnim bilješkama za njen nastanak, knjigu „O esteticima“ nije stigao napisati u zamišljenom obliku, u međuvremenu i odustavši od nje. Tako je, umjesto prvotno zamišljenog sveska o estetskoj tematici, koji bi po opsegu i ambiciji bio jednak ostalim sveskama „Metode“, na nagovor prijatelja objavio ovu knjigu, koju tvore tri njegova predavanja, a koju autor naziva esejem.

No, kako zamjećuje i prevoditelj ove knjige, po domašaju i važnosti svojih ideja, ova je knjiga daleko iznad eseja. Sama estetska tematika, nesuđenog, završnog sveska „Metode“, upućuje na stav kako problemi estetike predstavljaju vrh cijele intelektualne avanture. Umjetničkom stvaranju dakle, prema mišljenu Edgara Morina, pripada povlašteno, čak i uzvišeno, pa zbog toga i teško dostižno mjesto. U tematici estetskoga je, također, Morinova paradigma kompleksnosti pronašla svoju najprirodniju primjenjivost, jer je upravo ona važna za razumijevanje, doživljaj onoga gdje se najviši oblici ljudskoga stvaralaštva očituju kao vrhunska umjetnička čarolija, zanos i udivljenje. Estetsko se polje, čega je Morin itekako svjestan, zalažući se cijeloga života za nove oblike estetske kreativnosti i senzibilnosti, stalno širi, i upravo je to širenje najbolji dokaz ljudske kreativnosti.

U predgovoru knjizi Edgar Morin književnu, pjesničku i glazbenu kulturu naziva svojim izvornim kulturama, koje su obilježile njegovo odrastanje i njegov duh, koje ga aktivno hrane cijeloga života. „Romani, pjesme, glazbena djela, slikarstvo uvijek su me potresali i izazivali provalu u mojim izlaganjima, obnavljajući tako svoju magičnost.“ Govoreći o estetskom osjećaju (grč. *aísthēsis* – osjet, osjećaj) definira estetsko čuvstvo kao osjećaj koji nam dolazi od oblika, boja, zvukova, priča, scenskih priredaba, pjesama, ideja... Kada je osjećaj užitka i divljenja koji čini estetski osjećaj intenzivan, on postaje udivljenost, ponekad čak i sreća, koji čovjeka dovode u drugotno stanje blisko religioznome. Morin to stanje naziva poetskim. Estetski osjećaj može biti izazvan umjetničkim djelom, ali i prizorom iz prirode, mogu ga potaknuti predmeti čija priroda nije estetska, ali ih mi estetiziramo. Naš je ljudski život, ističe Moren, podvojen između dva dijela – onog prozaičnog, gdje stvari činimo po dužnosti i bez užitka, i poetskog dijela, tijekom kojega se veselimo i suosjećamo, a sve što je estetsko integrirani je, i integrirajući element u poetskome dijelu života.

Osobitost i snaga promišljanja Edgara Morena na teme estetike upravo su u tome što on ovdje, kao uostalom i u ostalim svojim djelima, ne ulazi u teme estetike sa ciljem teoretskih razmatranja koja bi samo ogledala i analizirala pojmove, pojave i ostalo, već i ovi radovi imaju svoj konkretan smisao i svoju svrhu, koja je u ideji, pitanju i promišljanju o tome kako ljudski život, i čovjeka samoga, usmjeriti, organizirati u pravcu u kojemu će unutar njegova bivstva dominirati ne njegov prozaičan, već poetski element.

U takvome gledištu podršku mu daju mišljenja i nekih drugih filozofa, primjerice Henri Bergsona, koji je životnu evoluciju opravdano smatrao neprekidnim i raznorodnim stvaralaštvom – sam je život umjetnički u svojoj inventivnoj tvoračkoj sposobnosti.

Govoreći o poetskome stanju, Moren kaže kako je to stanje u kojemu se možemo osjećati zaljubljeno, zadivljeno, predano, začuđeno, zaneseno, preobraženo, nadahnuto... To je stanje koje je na granici mističnoga, a da istovremeno nije religiozno. Ono se pojačava u oduševljenju – u toj riječi koja izvorno znači „obuzetost bogom“. Kasnije će, tijekom ovih tekstova izlaganja, koji imaju prirodan, spontan, rasterećen ton i tijek, lišen uobičajenih teorijskih sustegnutosti i strogih formi, Edgar Morin kazati kako bismo u našim ljudskim nastojanjima, kada su poetska stanja kao posljedica ushićenosti estetskim u pitanju, trebalo raditi na tome da ono razumijevanje i suosjećanje, kakva u nama neposredno po doživljaju bude određena umjetnička djela, održimo prisutnima što dulje i trajnije u životu, tako da ona postanu, ne samo kratkorajan post – efekt, već neka vrst prisutne,

realizirane zbilje, koja se očituje kroz ljudsku misao i djelovanje.

Kada prelazi na teme povijesnoga razvoja shvaćanja, doživljavanja i namjene umjetnosti, Moren podsjeća na činjenicu kako smo, promatramo li arhajske i historijske prošlosti čovječanstva, djela i predmete estetizirali u magijske, religijske i identitetske svrhe istodobno. Njihova je estetska sastavnica za moderne duhove postala glavnom početkom 20. stoljeća, počevši s estetizacijom crnačke umjetnosti. Jednako tako, u svoju smo kulturu integrirali različite mitologije starih civilizacija, pa u grčke mitove više ne vjerujemo doslovno, ali nas nadahnjuju i doživljavamo ih estetski. Umjetnost se u Zapadnoj Evropi nakon renesanse sve više osamostaljavala od svoje religijske funkcije, tako da je estetika, u svoje vlastite svrhe, preuzela i estetske namjene. Ljepotu smo osamostalili, kaže Edgar Morin, odvojili je od religioznih ili političkih vjerovanja, i ona postaje umjetnost radi umjetnosti, sa ciljem da kod drugoga prije svega potakne estetske osjećaje, ali ona u sebi čuva aureolu misterija i magije.

U poglavlju o individualizaciji, komercijalizaciji, industrijalizaciji umjetnosti Moren kreće od činjenice kako su uvjeti umjetničkog stvaranja dugo ovisili o mecenatu ili pokroviteljstvu moćnika, vlastele ili papa, a postupno osamostaljivanje umjetnosti na Zapadu se dogodilo tijekom 19. i 20. stoljeća. To je rezultiralo sve većom ovisnosti o tržištu – umjetničko se je djelo pretvorilo u robu. No izrazito individualizirani umjetnik suprotstavlja se civilizaciji novca o kojoj ovisi... Sustav proizvodnje i distribucije, Morin kao primjer uzima književnost, teži standardizaciji, no time istovremeno spontano žudi za originalnim, snažno individualiziranim djelima, nastalim od strane osobitih kreativnih talenata, tako da sudbina knjige ovisi o konfliktnoj suradnji stvaralaštva, izdavaštva, distribucije. No, napominje Moren, kao i u svim drugim područjima, uspjeh nije uvijek nužno kruna vrijednosti. „Podanički kritičari hvale kao remek-djela bezvrijedne uratke utjecajnih osoba.“ To ga navodi da zaključi kako „sustav u samom začetku nepobitno ubija talente.“...

Poglavlje koje donosi raspravu na temu kreativnosti počinje sa pozivanjem na predhistorijske umjetnike, za koje se ponekad smatra da su bili šamani. Šamanizam je bio prisutan u svim arhajskim društvima Sibira, Amerike ili Azije, vjerojatno i Europe, gdje su nazivani „čarobnjacima“ ili „vračevima“. Šamani, zahvaljujući stanju transa, komuniciraju s duhovima koji vladaju prirodom. On se pita jesu li zidove u spilji Lascaux oslikali umjetnici ili šamani, i kaže kako su to bili umjetnici i šamani istovremeno, zbog mimetske mogućnosti da uspostave sličnost sa

životinjama a da ne gledaju modele, jer slikari nisu mogli mamuta postaviti u tamnu spilju.

„Postoji mimetska sposobnost psihizma koja pretpostavlja drugotno stanje koje nazivamo polutransom, u kojem surađuju svjesno i nesvjesno.“ Identifikacija, vrst psihičke „opsjednutosti“ daje dar, pa Morin čitatelja dovodi do shvaćanja kako svako umjetničko stvaranje u sebi sadrži suradnju svojevrsnog transa, ili polutransa, i svjesnog stanja, odnosno suradnje jasne svijesti, promišljene ljudske volje i aktivnosti koja ispravlja, poboljšava i kontrolira, i nečega što izbija iz dubina bića, takozvanog „drugotnog stanja“, mimeze, polutransa. Dijalektika umjetničkog djela zasnovana je na tom neobičnom „dualističkom jedinstvu“, na opreci zbog koje je djelo i sposobno da nas pogodi, osupne svojom snagom. Nadahnuće pruža trans i opsjednutost, bez kojih umjetnici ne bi mogli ustrajati u radu na nečemu što nema nikakvu sigurnu, zagarantiranu niti trajnu budućnost. Ono što je za šamana bio svijet duhova, to se je tijekom vremena preobrazilo u umjetnikov svijet duha. Šamanizam i magija u suvremenom su svijetu prisutni u umjetnosti i esteticima, pa će nas ponekad i estetska emocija koju ćemo osjetiti kao čitaoci ili gledatelji dovesti drugotnog stanja opsjednutosti, ponekad čak i do granica ekstaze. Edgar Morin smatra kako je upravo to drugotno, poetsko stanje ono što je za nas kao ljudska bića općenito u životu najvažnije.

Također, u vezi ovih tema, Morin kaže kako je uloga šamana i proroka, kao onih koji posjeduju najvjerodostojnije znanje i onih koji prokazuju i predskazuju, nakon prosvjetiteljstva u novome obliku oživljena kod nekih umjetnika i pisaca. On navodi imena autora kao što su Voltaire, Diderot, Goethe, Rousseau, Tolstoj, Dostojevski, koji osjećaju da su obuzeti misijom koja nadilazi književnost i tiče se ljudske sudbine općenito. Oni su u stanju svojevrsnog „društvenog proroštva“. Ono što danas nazivamo „angažmanom pisaca i umjetnika“ zapravo je, prema Morenu, neka vrsta osviještene misije koja poprima šamansku i postšamansku dimenziju. Umjetnost za mnoge autore nema samo svoju estetsku dimenziju, već i ulogu u društvu.

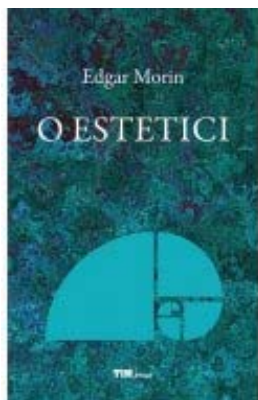
Tekstovi, razmišljanja Edgara Morina po svojoj temeljitosti i hrabrosti, lišenosti straha od prosudbi takozvanoga javnoga mnijenja, koje uvijek boluje od „zgotovljenih mišljenja“, mogu biti osobito poticajni i oslobađajući za kreativnu misao, kojemu god stvaralačkom polju ona pripadala. Primjerice, u poglavlju naslovljenom „Životni zanos i isječci života“, govoreći o romansijeru i romanu, ali zapravo o svakom umjetničkom djelu, Morin kaže kako ono nije samo proizvod umjetnika, već se djelo pomalo i samoproduci, kao što se dijete samoproduci u majčinoj utrobi.

„Svako je djelo suoživljeno samostvaralačkom moći koju očito hrani pisac, ali djelo je i svoj vlastiti autor. Tako je i roman živo biće dok se piše, ali i dok se čita.“ Ili će, jednako tako, reći: „Autor nije nužno svjestan onoga što sadrži njegovo djelo, jer to djelo izvire iz drugotnog stanja čija je kreativnost nadmašila njegovu svijest. Otuda česta razilaženja između osobe autora i njegova djela.“

Edgar Morin jednako impresivno piše o romanu, poeziji, kazalištu, o filmu, slikarstvu, glazbi, operi, fotografiji, animiranom filmu, a ono što ga na poslijetku, iznad svega zanima jest „Kako vrline razumijevanja koje nam površno ili privremeno pružaju film, teatar, književnost, učiniti trajnima? Radi se o tome da se dakle poetska stanja koja su u nama pokrenuta i otvorena produže i unesu u život.“

Zbog čega je Edgaru Morinu toliko stalo do ove činjenice? Zato, jer poetska stanja, koja su ne manje „normalna“ od prozaičnih, imaju normativno svojstvo koje sadrži empatiju, predanost, ljubav, a značajna prisutnost ovih elemenata u ljudskome svijetu vodila bi k njegovoj dubokoj, trajnoj preobrazbi...

Malena knjiga „O estetici“ nosi u sebi brojne potencijale za daljnje, detaljnije razrade, koje bi donijele pregršt potkrepljujućih primjera za autorove smjele, i iznad svega čovječne i čovjekoljubive teze, koje svoju istinitost dokazuju vrsnom, maestralnom izvedbom misli, istovremeno oslobođene parcijalnosti i suženosti, i obogaćene znanjima koja dolaze sa raznorodnih područja. No upravo ova malenost u opsegu knjigu „O estetici“ čini još komunikativnijom i pristupačnijom i za one koji, moguće, nisu iskazivali preveliki interes za suvremenu teorijsku misao.

Tim press, Zagreb

Ljiljana Pavlović

Vinaver

Naša klasična literatura je literatura stvorena između dva rata. Mi smo hteli naše nemire, čežnje, žudnje da razumemo, da ih damo u ogledalu našeg jezika. Mislim da su rezultati veliki. Naša literatura može da ide samo u tom pravcu. Nas je život ispunjavao čudom, divljenjem, ushićenjem. U literarnom pogledu smo pošli od našeg doživljenog iskustva, moderne nauke i čitavog dotadanjeg evropskog iskustva. Pisci pre nas su bili uski, bojali se Zapada, propadali kada su odlazili tamo, gubili svoju originalnost. Mi smo koristili iskustvo Zapada da bismo bolje razumeli sebe

Photo: sabacturizam.org

Da je najviše napadan književnik u Beogradu, može se reći i bez ikakvog ograđivanja. Takođe, i da je čovek o kome se u našoj javnosti govori dijametralno suprotno. Apsolutno negiran sa jedne, apsolutno primljen sa druge strane. Ali hteli ne hteli, morate da priznate da je Stanislav Vinaver jedna od najoriginalnijih, najinteresantnijih i, što je veoma retko, najdoslednijih literarnih figura ne samo u periodu između dva rata, nego i sada.

Toliko se mnogo govori i piše o njemu. A tako se, u stvari, malo zna o tom čoveku. Naročito u širokoj čitalačkoj publici, koja je upoznata samo sa onim što se pojavi na stranicama naših listova i časopisa i sa čime je upoznaju izdavačka preduzeća. Zato će ovo biti pokušaj, u svakom slučaju polovičan, ali ipak

pokušaj da saznate nešto o njemu i o njegovom životnom delu, i vi koji smatrate da je on čovek koji najbolje zna srpski jezik, kao i vi kojima su njegove smeće novine tuđe, nerazumljive i za koje ste, možda, suviše brzo skloni da ocenite kao ekstravagantni eksperimentat.

Mala kuća sa baštom u mirnoj ulici ispod pijace Stari đeram, soba u kojoj dominira pisači sto pretrpan rukopisima, orman sa knjigama i jedna velika stolica za ljućanje. Vinaver je momentano zadubljen u jednu knjigu. I da sam počela rećima kojima je otpočeo ovaj naš razgovor (ovo nije bio intervju u običnom smislu reći), vama, pošto ga ne poznajete kao čoveka, nikada ne bi palo na pamet da to govori on kao književnik.

– Tako se mućim sa ovim predgovorom. Ne znam kako ću ga napisati. Neki put mi se čini da je nemoguće reći nešto novo. Ovo je prevod Bore Glišića Prustovog romana *U sencu rascvetanih devojaka*. Ja izvanredno cenim kod Prusta iznijansirana treperenja koja precizno karakterišu svaku njegovu ličnost. Čitao sam ga celog nekoliko puta, ali sada, kada treba da napišem...

Nije mali broj dana kako on radi na ovom predgovoru. I idućeg dana kada sam došla (naš razgovor je trajao cela dva prepodneva), on je bio zamišljen nad njim. Ovaj detalj mi je mnogo pomogao da razumem glavne crte njegovog odnosa prema onome što radi, mnogo toga o čemu je govorio. Ali najbolje - neka govori on sam. Istini za volju, veoma mali broj ranije pripremljenih pitanja iz moje beležnice bio je postavljen. Neobično je teško od Vinavera tražiti banalne odgovore na: šta ste prvo napisali, koje pisce cenite i slično, po ovom šablonu.

DVE VELIKE STRASTI – MATEMATIKA I KLAVIR

– Obožavao sam muziku i matematiku, jer sam tu nalazio krajnji smisao života. Činilo mi se neobično važno da potpuno savladam matematiku. Za muziku sam mislio da predstavlja krajnju čuvstvitelnu granicu. Svirao sam klavir i važio za vunderkinda. Mislio sam samo na te dve stvari. Književnost mi nije izgledala velika stvar. Bio sam zaljubljen u srž, hteo sam da uđem u istinu, a poezija mi je izgledala zaobilazna...

... ZATIM FILOZOFIJA

– Bio sam srećan kada sam došao u Pariz da upadnem u kolo najvećih pedagoga. Studirao sam i završio čistu matematiku, filozofiju i klavir. U muzici sam imao Vandu Landovsku, u matematici Poenkarea. Onda se pojavio Bergson koji je na mene imao ogroman uticaj. On je slomio determinizam, napravio celu modernu literaturu u Francuskoj, pokazao piscima da treba da siđu u dno čoveka. Nešto kao što je

uradio i Prust. Tada sam počeo pomalo da se zanimam književnošću i želeo sam da, ako ikada nešto napišem, to bude kao ono što je napisao Prust. Da uđem u beskrajnu prefinjenost koju poseduje i najprimitivniji čovek. A za to je bilo važno, Bergson nam je na to skrenuo vidovitu pažnju – znati jezik.

NAŠ JEZIK JE BIO JEZIK ŽABA, ZRIKAVACA I FRULE

– Imali smo dve kuće, u jednoj je bila očeva ordinacija i ja. Noću sam otvarao prozor, strašno sam voleo da slušam žabe, tu tešku melanholiju njihovog kreketanja. Jedna od druge se razlikuju za osminu tona. U početku kada ih slušate to je samo jedan ogroman hor, kasnije osetite te osminske intervale. Proputovao sam ceo svet, a samo sam jedanput čuo nešto veće. To su cvrčci. Na Zvezdari ima jedan zid iznad Dunava, tamo ih ima leti sigurno preko pet stotina hiljada. Skoro svaki dan odlazim da ih slušam. U početku sam razlikovao oko pedeset zvukova, sada razazanjem pet do šest hiljada tonova u tom koncertu. Muzika cvrčaka je muzika malih intervalskih raspona. Kao muzika srpskog jezika. Naš jezik je bio kao žabe, cvrčci i frula.

Za mene je celog života bio najveći problem – kako ući u suštinu melodijskog u srpskom jeziku, a zatim kako iz nje izaći. Jer mi moramo da izađemo iz malih raspona. Da bismo iz jedne etape prešli u drugu, moramo da se otrgnemo od muzike u kojoj se nalazimo. Kod nas postoji sasvim mali broj pisaca kojima je uspelo. Ja sam u srpskom osetio frulu, pokušao sam da dam rečenice sa zrikavcima, žabama i frulom. Trudio sam se da nađem početak srpskog jezika koji je hromatičan.

Reći nisu ništa – melodija je sve. Kad kažete, recimo: Sve, sve, ali zanat. Ideja nam jasnija biti ne može, a mogli ste da za istu stvar upotrebite grdne reći da bi objasnili. Zato u stihiju našeg jezika. Da onda budemo sposobni, smatrao sam ja, da treba strahovito da poniremo, ne samo da shvatimo, nego i da se izrazimo.

ISKORISTITI ONO ŠTO IMAMO I IĆI DALJE

– Mi imamo epopeju kojoj nema ravne, ona je prepuna događaja, detalja, to je preopširan život. Mi je imamo, a najvažnije je nešto imati. Ona nam daje buntovni stav. Za dalje mora se izgarati. Epopeja je korisna da u njoj izgorimo, a ne tinjamo. Smatram da je moderan samo onaj koji je razumeo staro, pa umeo da ga odbaci. Ako staro ne možete da odbacite onda padate u ponavljanje. A zadatak je pesnika da traže, misle i gore. Bez kompromisa. Svi kompromisi u tom pravcu mi izgledaju kobna literarna politika. Literatura mora da odbaci sve što je mrtvo. Napred se ide

samo sa velikom literaturom koja je do kraja verna sebi.

Već ranije sam primetio da se jezik u Beogradu izvanredno razvio. Beograd, kao centar naše svesti, je izbacio najveći broj dužina, okrunio veći broj akcenata, napravio druge melodije, našao rečenički akcenat. To je jezik budućnosti. Sada mi to ne priznaju, zbog toga upadam u mnoge diskusije, naročito sa stručnjacima – filozofima koji su na kobnom arhaičnom putu. Drže se nekog teturavog jezika koji smo prevazišli. Mislim da sam ja sa svojim prevodima kojima sam hteo da predam suštinu jednog pisca, dao lekciju svim prevodiocima, koji su, hteli ne hteli, morali da pođu zamnom.

Photo: riznicasrpska.net

Naš narod je pri govoru vezivao u malom rasponu. Dok su drugi narodi otišli u dramu, naš jezik je još uvek bio u epopeji. A sada moramo da se otrgnemo od nje. Kod naših pisaca nisam našao dovoljno smisla za taj iznijansirani jezik u čijoj smo stihiji živeli. Belić i drugi insistiraju na teškom akcentu, a kod nas je lelujanje akcenta užasno fino. Mi od našeg izrazitog jezika moramo da napravimo još izrazitiji jezik, a ne da ga seckamo satarom i udaramo po njemu maljem. To je za mene celog života bio problem muzike. Nemačka je imala Getea, Helderlina, Francuska Rasina – pesnike koji su uspeli da fiksiraju izvesne rečenice kao osnovne formule za svoj narod, koji njima i sada može da se izrazi kada voli, strepi, preza, plaši se, divi. Stalno zastupam svoju tezu, koja je uglavnom osporavana, da naše pozorište treba da usvaja suštinu beogradskog govornog jezika, tj. da se ne drži klasičnih akcenata i da nađe, izvaja jasniju, izrazitiju rečenicu sa manje akcenata i bez preterane patetike u duhu Stanislavskog, tj. da rečenica bude preglednija i dramskija.

PRIRODA JE NAJDEKADENTNIJA STVAR NA SVETU

– Počeo sam da pišem vrlo rano, po đачkim družinama. Odmah su me proglasili za dekadentnog, samo se ja te dekadencije nisam stideo. Ona mi je

izgledala mnogo bliže stvarnosti. Uvek će biti povika na one koji obožavaju finiji život. Nema kraja prefinjenostima prirode. Sa tačke gledišta onih koji nas kritikuju, priroda je dekadentnija od svega ostaloga. Zar se može zamisliti veća prefinjenost nego što je atom u kome postoje čestice, koje žive samo milijarditi deo sekunde.

Ne treba misliti da je primitivac nešto prosto. Potrebna je beskrajna suptilnost da čovek postane pesnik. Malarme je govorio da mesecima nije spavao podešavajući suglasnike i samoglasnike. Rembo je zaista osećao l crveno, kao što ga je čuo kao l. Sve to nekom priprostom kritičaru izgleda kao dekadentno. Jer on misli da je stvarnost jasna i razgovetna. Priroda nije prosta, prosti su samo „realisti“. A zadatak pravog pesnika je da tu užasnu profinjenost iskoristi da bi ljudima dao što više sadržaja. Sadržaj je u treperenjima, a ne u gradivu koje je indiferentno. Tzv. realisti misle da su samo najgrubni pokreti neka vrsta zemljotresa u čoveku, nešto realno. Realnost je i suviše fina stvar da bi se mogla prepustiti ma kome, sem pesniku. I realisti u 90% slučajeva odbacuju prefinjenost prirode. Sve ono što oni nazivaju „dekadencijom“ jeste približavanje stvarnosti.

NAŠA KLASIČNA LITERATURA JE LITERATURA IZMEĐU DVA RATA

– Ceo moj život je bio jedan veliki napor, pre svega patriotski. Čitava naša generacija je bila takva. Mi smo ratovima i podvizima zaprepastili celu Evropu. Hteli smo mi, moj naraštaj, da se zanesemo u pitanje jezika kao i u pitanje života i smrti. Raka Drainac, Rastko Petrović, Tin Ujević, Momčilo Nastasijević – svi smo mi svaki na svoj način hteli jedno isto – da ostvarimo pravi izraz na našem jeziku. Jezik je emotivna potka života. Mi smo mu pridavali ogromnu važnost. Unezverene strasti Rastka Petrovića, svečano ludilo Tina Ujevića, omađijana zburjenost Rake Drainca – to su obrasci čija mi je poezija godila. Mislim da su oni odgonetnuli ovu zemlju. Da bismo bili svoji, treba da znamo čitav svet – to je bila naša ideja.

SADA ME NE PRIZNAJU, A KADA UMREM PRIHVATIĆE SVE MOJE IDEJE

Naša klasična literatura je literatura stvorena između dva rata. Mi smo hteli naše nemire, čežnje, žudnje da razumemo, da ih damo u ogledalu našeg jezika. Mislim da su rezultati veliki. Naša literatura može da ide samo u tom pravcu. Nas je život ispunjavao čudom, divljenjem, ushićenjem. U literarnom pogledu smo pošli od našeg doživljenog iskustva, moderne nauke i čitavog dotadanjeg evropskog iskustva. Pisci pre nas su bili uski, bojali se Zapada, propadali kada su odlazili tamo, gubili svoju origi-

nalnost. Mi smo koristili iskustvo Zapada da bismo bolje razumeli sebe.

ON JE UČESTVOVAO U OBA RATA

– Moja generacija je upala u ratove. Tada sam dokučio mnogo od tajnih treperenja, od svoje okoline. Bili smo jedni drugima mnogo bliži nego što su ljudi u miru. U miru su skoro neprelazni zidovi zebnje, konvencionalnosti, stida. U velikim dodirima života i smrti, patnje i nade, jedni smo drugima često saopštavali izvanredno prisne stvari, često zračenjem. To je bilo potrebno fiksirati na osnovu vekovnih slutnji dati jedan vid istine. Ratovi su bili strahovito važni, kao izraz kolektivne stare duše.

PO POVRATKU IZ RUSIJE, 1919.

– Video sam da imam ogromno iskustvo u životu, a malo u književnosti. Grozničavo čitanje, proučavam detaljno našu literaturu od Krmčije i Sv. Save do modernog srpskog izraza.

HTEO SAM DA SVAKI MOJ PREVOD BUDE OSVOJENJE

– Kada sam prevodio Rablea, Valerija, Getea, hteo sam da njihovu dušu izrazim prisnim melodijama, a ne banalnim nizanjem reči. Nikada se jedan pisac ili epoha ne mogu savladati spolja, moramo da zaronimo u njihovu dušu. Hteo sam da uhvatim njihove treptaje. „Vertera“ sam prevodio šest meseci, pročitao sam ponovo Getea, celu literaturu Sturm und Dranga. Nisam tražio samo adekvatne reči, već sam hteo da se Verterovo čuvstvo oseti u srpskom. Trudio sam se da našem narodu kroz jednu jedinu knjigu dam celu epohu u literaturi jednog naroda, stvar za koju je inače potrebno ogromno mnogo vremena. Hteo sam da osete duh jednog pisca, jednog vremena, njihovu suštinu, a ne kako je on nju voleo, a ona njega nije volela, pa se desilo ovo, pa bilo ono.

SA MNOM SE NE DISKUTUJE, JA SE NAPADAM

– Nema početnika koji ne smatra da može da me u svako doba i u svakom listu ili listiću najbanalnije napadne. Ja volim polemike, ali sa mnom se ne diskutuje, mene napadaju i negiraju.

Imao sam velikih razočarenja, malo zvaničnog uspeha kod profesorskog sveta. Kada sam bio najiskreniji prigovarali su mi da pravim „vinaverizme“. Meni se ne daje ni prilike ni prostora da objavim svoje članke. Obično me smatraju za ludog i pustog. A siguran sam da će kasnije moje ideje sve do jedne biti usvojene.

– Moje najvažnije delo – o Lazi Kostiću NOPOK nije hteo da štampa. „Hiljadu i jednu noć“ sam preveo

celu za „Prosvetu“, kada sam je uradio oni je nisu uzeli. Tek u „Matici“ sam izdao izbor u dve knjige. Kada sam to prevodio trudio sam se da predstavim njihove merake i zanose adekvatno našem jeziku. Hteo sam da svaki moj prevod bude osvojenje. Ukratko, dosta sam uradio, malo štampao. Nisam uspeo da predam ono što sam nameravao. Što sam uspeo bilo je uz užasne borbe. Ja se nikada ne bih bojao polemike, kada bi mi dali da se ravnopravno branim i gde da pišem. Smatram da sam u polemici najjači, uvek sam sposoban da se odbranim, ne bojim se nijednog profesora, gnjavatora ni dogmatičara na svetu.

Prema meni su, najblaže rečeno, nekorektni. Kada ja govorim u Udruženju književnika napadne me njih dvadeset, ja ih sve poklopim, a moj govor ne izađe u novinama, nego samo napišu da je Vinaver govorio zabavno.

A jednom prilikom mi je jedan naš poznati prevodilac u razgovoru kazao: – Ja znam španski bolje od Vinavera, ali nikada ne mogu da prevedem tako kao što on može.

MOJ ŽIVOT JE PUN SMRTI

Vinaver je ozbiljno bolestan od srca. Ali njegova neiscrpnja energija nije slomljena bolešću, ni napadima, niti je njegova ogromna iskrenost, koja stvarno nesvakidašnje izgleda u odnosu na našu književnu klimu, imalo umanjena.

I dok se, ljuljajući u svojoj stolici, igra sa malim unukom Slobodanom, mirno kaže:

– Sada me ne priznaju, a kada umrem prihvaćće sve moje ideje.

Osećam da svemu ovome nešto vrlo važno nedostaje. A to je sam Vinaver. Treba razgovarati sa njim, slušati njegova precizna objašnjenja iz fizike, psihologije, matematike, muzike, lingvistike, kojima dokumentuje svaku svoju postavku, treba posmatrati njegovu mimiku. Treba upoznati čoveka.

Htela bih da napišem bar nekoliko reči o njegovoj zbirci parodija „Alajbegova slama“, koju nijedno preduzeće neće da štampa, bojeći se da se nekome ne zameri, o njegovom tretiranju folkloru, Baha, obrazovanja, pedagoga, o tome kako ponekad žali što nije postao profesor matematike, o njegovom detinjstvu u Šapcu, o ljubavi prema malom unuku, o njegovom gledanju na detalje i sintezu, o...

Ali ovo je, ipak, samo pokušaj da vam se bar u najgrubljim crtama predstavi Stanislav Vinaver.

Objavljeno u dva dela, 2. i 9. avgusta 1955. u listu Republika

Ivan Ivanji

San o jevrejskoj državi

ZEMUNSKI PROLAZ PREIMENOVAN JE U ULICU TEODORA HERCLA. KO JE BIO ČOVEK KOJI SLOVI ZA IDEJNOG TVORCA JEVREJSKE DRŽAVE, KOJI JE PRVI O JEVREJIMA POČEO DA RAZMIŠLJA KAO O NACIJI, AUSTRIJSKI NOVINAR ČIJI JE OTAC ROĐEN U ZEMUNU, PO ČIJEM ROMANU JE NAZVAN TEL AVIV

Dopisnik iz Pariza "Noje fraje preseca", jednih od najuticajnijih austrijskih, pa i evropskih novina s kraja devetnaestog veka, sedi u kafani i nervira se. Doktor Teodor Hercl je odlučio da prihvati da se vrati u Beč i bude urednik kulturne rubrike. Uzbuđen je zbog afere Drajfus o kojoj je izveštavao od samog početka. Francuski vojni sud je kapetana Alfreda Drajfusa, rođenog u Alzasu 1894. Godine, osudio zbog navodne špijunaže za Nemačko carstvo. Merodavno za presudu je očigledno bilo njegovo jevrejsko poreklo, jer su dokazi protiv bili krajnje neuverljivi. U javnosti to izaziva buru antisemitizma koju podstiču monarhistička i klerikalna štampa. Književnik Emil Zola, koji je 1898. u odbranu Drajfusa napisao vatreni članak "Optužujem", zbog brojnih pretnji i napada mora privremeno da napusti Francusku. Drajfus je kasnije amnestiran, ali će tek 1906. biti potpuno rehabilitovan, unapređen u majora i viteza legije časti, jer se ispostavilo da je špijun zapravo bio ugledni austrougarski plemić Ferdinand Valsin-Esterhazi.

Sve do tog slučaja, Hercl je bio odani podanik Austrougarske monarhije, ateista, građanin nezainteresovan za jevrejska i prva cionistička udruženja, čak ih je pomalo prezirao. Nije se pridržavao verskih običaja i zalagao se za asimilaciju Jevreja. Tek nakon afere Drajfus i antisemitske histerije koju je u delovima Evrope, pa i u Monarhiji izazvala, duboko se zamislio. Počeo je da pravi beleške za neki svoj manifest, iako još nije bio svestan da će to postati knjiga, a još manje koliko će značajna postati za nekoliko godina.

Osnovnu ideju zabeležio je dok je sedeo u kafani: "Ne treba da se nazove fantazijom, u najgorem slučaju nekakvom kombinatorikom..." Nastavlja na drugoj cedulji: "Zar patnje Jevreja još nisu dovoljno velike? Videćemo..." Hitler tada još nije bio ni na vidiku, mali Adolf još nije krenuo ni u osnovnu školu.

ARGENTINA ILI PALESTINA: "Možda bismo mogli da se rastočimo unutar naroda koji nas okružuje ako bi nas bar dve generacije ostavile na miru. Neće nas ostaviti na miru", zapisuje Hercl. Razmišlja o tome šta su Jevreji, ako nisu vernici. Naciju u kon-

tekstu Jevreja niko ni ne spominje. Jer, ako su nacija, potrebna im je država.

Hercl se isprva poigrava idejom o masovnoj selidbi Jevreja u Argentinu, jer je tamo stajalo na raspolaganju mnogo slobodne zemlje. Pritom je, naravno, znao rečenicu koja se izgovara na kraju svečane sederske večere, uoči praznika Pashe: "Ove godine ovde, a sledeće u Jerusalimu". Ali Palestina je u to doba u sastavu Osmanskog carstva, tamo žive nekakvi Arapi.

Ipak, Hercl zapisuje: "Ako bi nam njegovo veličanstvo sultan dao Palestinu, mogli bismo za uzvrat da mu ponudimo da u potpunosti sredimo finansijske prilike u Turskoj..."

Brinuo se i kojim jezikom bi se govorilo u toj novoj, jevrejskoj državi koja mu se javljala, činilo mu se da bi najpogodnije bilo da to bude nemački jezik, te beleži: "Možda će poneko pomisliti da ćemo imati poteškoće, jer nemamo zajednički jezik. Ali ne možemo međusobno da razgovaramo na hebrejskom. Ko od nas zna dovoljno dobro hebrejski da bi na tom jeziku kupio voznu kartu? To je naprosto nemoguće."

Tačno tim rečima je svoje razmišljanje posle zapisao i objavio u knjizi "Jevrejska država", koju su prvo dva izdavača odbila, da bi najzad bila štampana 1896. godine i potresla svet.

Koliko je samo pogrešio u pogledu jezika. Da može da vaskrsne u današnjem Izraelu, prvo bi morao da pohada kurseve hebrejskog, da na tom jeziku kupuje kartu za voz ili avion.

Pitam se u kojoj li je bečkoj kafani Hercl pravio beleške, možda i napisao svoje dve najvažnije knjige, *Jevrejsku državu (Der Judenstaat)* i *Staro-novu zemlju (Altneuland)*. Krajem devetnaestog i početkom dvadesetog veka gotovo su svi pisci u Beču imali "svoje" kafane u kojima su čitali novine, razgovarali sa prijateljima, primali poštu i telefonske pozive. Hercl je uglavnom navraćao u "Grinštajdel" i "Lantman", koji su i danas među najelegantnijim i najprivlačnijim mestima, kako za stare Bečlije, tako i za turiste. Zamišljam ga u "Lantmanu", iako je jedina Herclova fotografija u cionističkom društvu snimljena u kafani "Luvr".

ZEMUNSKO POREKLO: Teodor Hercl je rođen 2. maja 1860. godine u Budimpešti. Otac ga je matičnom uredu prijavio pod imenom Tivadar Hercl, međutim, po starom običaju je dobio jevrejsko ime, i to Benjamin Ze-ev Hercl. U današnjem Izraelu ga zvanično pominju tim imenom, varijanta Tivadar ili Teodor, a kako se kao novinar potpisivao i pod kojim imenom je objavio svoje knjige, tamo ih ne zanima.

Njegov otac Jakob se doselio iz Zemuna, gde su deda i baba nastavili da žive. O poreklu njegovih predaka postoji dosta priča. Očigledno su se iz Španije oselili u Tursku, pa odande na obalu Dunava. Kada o nečemu ima isuviše raznih podataka, na kraju ostajemo zbunjeni. Naišao sam tako i na podatak da su dvojica braće Teodorovog dede prešla u pravoslavnu veru, da je Moše Hercl postao Lafero Spasojević, a Heršl Hercl – Kosta Petrović. To mi se učinilo sumnjivim, jer zašto bi Jevreji u ugarskom Zemunu prešli u pravoslavnu, a ne u katoličku veru, ako su već hteli da se asimiluju?

Pošto se ta tvrdnja pojavljuje na više mesta, ipak sam proverio koji je njen izvor. Pronašao sam ga u knjizi pod naslovom *Beč je drugačiji* Filipa fon Hornaua. Bilo bi zanimljivo da neki radoznali istoričar proveri matične knjige pravoslavnih crkava u Zemunu i okolini od početka do sredine 19. veka i da možda pronade prave tragove, ako postoje.

Nema sumnje da je u Zemunu od 1825. do 1874. godine živeo rabin Jehuda ben Šalom haj Alkalaj, koji se zalagao za odlazak u Svetu zemlju, u tadašnju Palestinu, što je i sam učinio i 1878. godine. Umro je u Jerusalimu. Teodorov deda Simon i rabin Jehuda bili su prijatelji. Nisam naišao ni na jedan podatak da je Teodor kao dete ili mladić posećivao dedu, možda i upoznao starog rabina i od njega prvi put čuo za mogućnost odlaska Jevreja u postojbinu. Šteta. Još jedna tema koja bi mogla da se istražuje.

TRAGIČNA PORODICA: Činjenica je da je Jakob Hercl u Budimpešti živeo kao imućan bankar i trgovac. Sina je nekoliko puta vodio u tamošnju sinagogu, ali se inače nije pridržavao verskih običaja, čak ni na trinaesti rođendan sinu nije priredio uobičajenu svečanost barmicvu, kojom se mladići primaju među odrasle Jevreje. Majka Žanet je insistirala da sin čita i uči jezike, približavala ga nemačkoj kulturi i udaljavala od jevrejske. Porodica se 1878. preselila u Beč gde je Teodor studirao, a 1884. doktorirao pravne nauke. Godine 1889. oženio se Juli Našauer, koja mu je donela veliki miraz. Dobili su troje dece, Paulinu, Hansa i Margaretu. Godine 1891. prihvatio je posao dopisnika iz Pariza i otada je u priličnoj meri zapostavljao porodicu.

Sudbina njegove porodice je tragična. Supruga je umrla u bolnici za duševne bolesnike, starija kćerka postala je zavisna od morfijuma i izvršila samoubistvo, sin je takođe izvršio samoubistvo, kada je čuo za sestrinu smrt, najmlađa kćerka bila je manično-depresivna i život izgubila u koncentracionom logoru Terezienštat. Sam Teodor umro je mlad 1904. u četrdeset četvrtoj godini života.

Svog "greha" prema najbližima postao je svestan tek kad je postao slavan. Govorio je da je porodicu

žrtvovao zbog borbe za svoj narod, za stvaranje svetovne jevrejske države. Hansu je govorio da treba da bude svestan šta znači biti njegov sin: "Jednog dana bićeš knez Jevreja, a ja ću ti se obraćati sa vaša visosti, dragi sine." Međutim, Hans je kao odrastao čovek napustio jevrejsku veru i prešao u baptiste.

NACIJA I SUVERENITET: Knjiga *Jevrejska država – Pokušaj modernog rešenja jevrejskog pitanja* nastala je kada je Teodor Hercl razočarano shvatio da građani jevrejskog porekla ni u državama kao što su Francuska, Austrougarska i Nemačka nikada neće biti potpuno ravnopravni. Sam bi najradije bio Austrijanac, ali imao je osećaj da mu ne daju, iako je u vreme kada je radio kao novinar sedamdeset odsto novinara u Beču bilo jevrejskog porekla.

U bečkom društvu Hercla su smatrali "lošim literatom, a dobrim novinarom". Njegova komedija *Njegova visost* izvedena je u manjim pozorištima u Berlinu i Pragu, napisao je i tekst za operetu *Davoljeva žena* i dramu *Geto*, koju je u drugoj verziji nazvao *Novi geto*. Kao mlad čovek se žalio da su mnogi Jevreji cicije, neotesani, zapravo je potpuno hranjivao antisemitske predrasude, podržavao stereotipe. Valjda je to bio otpor prema omalovažavanju koje je osećao ili uobražavao.

Smatrao je da su uzrok iseljavanja Jevreja iz istočne Evrope u Palestinu bili pogromi u Rusiji, Belorusiji, Ukrajini i Poljskoj, gde su se oni po običajima, nošnji i jeziku – jidišu – bitno razlikovali od većinskog stanovništva. Hercl je, međutim, pisao i nastupao u ime Jevreja koji su nemački, odnosno francuski jezik govorili kao maternji, možda i bolje od Nemaca, Austrijanaca i Francuza. Jevreji iz istočno-evropskih zemalja većinom su bili vernici i strogo se pridržavali komplikovanih propisa svoje religije, izjednačavali su jevrejsko poreklo sa religijskim zakonima. Jevreji, u čije ime je želeo da govori Hercl, samo su se donekle i ne baš strogo, pridržavali običaja i tradicije, mnogi su kao i on bili ateisti.

Herclovo uverenje da su Jevreji narod – ili, ako su to zaboravili, da treba to opet da budu – bilo je novo. On nije želeo jevrejsku državu koju su prizivali biblijski proroci na osnovu halahe – Mojsijevih zakona – a koja će biti moguća samo pojavom mesije, nego sekularnu, za svoje vreme modernu multinacionalnu i multikulturalnu zajednicu u kojoj Jevreji dominiraju.

Već u predgovoru *Jevrejske države* naglašava da ona nije utopija, nego "konstrukcija mogućeg rešenja". Uskoro će promeniti, odnosno revidirati svoj stav, jer svoju knjigu *Staro-nova zemlja*, objavljenu šest godina kasnije, naziva "utopijom" i piše je u obliku romana.

U prvim poglavljima kritikuje Jevreje koji žele da budu patriote u zemljama u kojima žive, želeći samo da sačuvaju svoju veru i praznike. O cionističkim pokušajima pre njega govori sa izvesnim prezirom. Osnovna ideja je sadržana u misli: "Dajte nam suverenitet na dovoljno velikom parčetu zemlje, ostalo ćemo uraditi sami."

Mnogo pažnje posvećuje pitanju da li da se jevrejska država osnuje u Argentini ili Palestini. Zanimljivo je da naglašava da je pogrešna ideja da se od Jevreja "naprave seljaci", jer po njegovom mišljenju "seljaštvo" u modernom svetu "izumire". To je u totalnoj suprotnosti sa razvojem cionizma posle njegove smrti, a pogotovu sa osnivanjem države Izrael, jer ona dobrim delom počiva na kibucima, najdoslednijim seljačkim radnim zadrugama u istoriji.

TEMELJI JEVREJSKE DRŽAVE: Piše da su Jevreji veoma vezani za svoje grobove i kolevke, ali zahteva da se, iako sa bolom u srcu, grobovi napuste, a u kolevkama će se poneti novi život.

Veoma detaljno se bavi osnivanjem ustanove koju naziva *Jewish Company*, Jevrejska kompanija. Ona treba da preuzme svu nepokretnu imovinu, radionice i fabrike Jevreja koji se iseljavaju, da pomoću banaka i dobrotvora doda potreban kapital, a u novoj zemlji gradi naselja, organizuje proizvodnju, prosvetu, zdravstvo, vojsku. Bitno je da Hercl zamišlja da zemlja za novu državu treba da se otkupi da bi postala vlasništvo Kompanije, a ne da je Turska pokloni Jevrejima ili da se uzme silom. Do te mere ide u detalje da predlaže sedmočasovno radno vreme, ali podeljeno u dva bloka od po tri i po sata.

Hercl opisuje svoju naklonost prema monarhiji kao društvenom uređenju, ali kaže da je za novu jevrejsku državu nezamisliva. Kritikuje parlamentarnu demokratiju kakva je postojala u njegovo doba. Odbacuje ideje referenduma, jer tvrdi da je nemoguće postaviti bitna politička pitanja na koja se može odgovoriti sa "da" ili "ne". Kao ideal navodi pojam "aristokratska republika" po uzoru na Veneciju, ali uz izbegavanje "njenih grešaka", ne upuštajući se u to šta pod njima podrazumeva. Iako nije sasvim jasno ko bi trebalo da bude ta "aristokratija", na jednom mestu kaže da posebne počasti treba da uživaju oficirski kor i kler. Inače se religioznim pojmovima ne bavi, samo naglašava da je pomoć rabina neophodna. Predlog ustava nove države treba da napiše *Jewish Company*, predlaže da državna zastava bude bela sa sedam zlatnih zvezda. Hercl smatra da u državi Jevreja treba da se uspostavi rimsko pravo, znači nikako jevrejsko tradicionalno pravo sa svojim strogim zahtevima i zabranama.

Više puta naglašava i ponavlja: Mi smo narod. Time hoće da kaže da su Jevreji mnogo više od verske

zajednice. Ne koristi ni najmanju aluziju na jednu od osnova jevrejske vere da su Jevreji "izabrani narod", a da je pradomovina "obećana zemlja".

Već sam pomenuo da misli da hebrejski ne može da bude zvanični jezik jevrejske države. Sam je govorio šest jezika, ali hebrejski relativno slabo.

Ja mislim da Hercl nije dovoljno znao o Palestincima, arapskom življu u eventualnoj novoj jevrejskoj državi, za njega je bilo bitno da je to deo Osmanske carevine, da mora da se pregovara sa sultanom. Izražavao je uverenje da će "oni Jevreji koji žele svoju državu, sigurno da je dobiju". Pred kraj knjige stoji njegova želja da "najzad kao slobodni ljudi živimo na svojoj grudi i mirno umremo u svojoj otadžbini".

Zajedno sa Oskarom Marmorekom, Maksom Nordaoum i Davidom Farbštajnom, Hercl u Bazelu od 29. do 31. avgusta 1897. godine organizuje Prvi svetski cionistički kongres. Tu je odlučeno da se Jevrejska država osnuje u Palestini i odbacuje se ideja o Argentini, a Teodor Hercl se bira za prvog predsednika. On u svom dnevniku beleži: "Ako ću kratko da sažmem, ja sam u Bazelu osnovao Jevrejsku državu. Ako bih to danas rekao glasno, odgovor bi bio univerzalan podsmeš. Kroz pet godina možda će svako to da uvidi."

Potrajalo je znatno više od pet godina, ali Herclov san se ostvario.

BRDO PROLEĆA: Nisam uspeo da otkrijem zbog čega je Teodor Hercl razradu svoje ideje o jevrejskoj državi objavio kao utopijski, ljubavni roman. Učinio je to u vreme kada je praktična borba za ostvarivanje njegove ideje već uzela maha, pa mi se čini da bi bilo logičnije da je to učinio konkretnim, političkim spisom. Da li je hteo da podseti na svoj oronuli, zaboravljeni, po njegovom mišljenju potcenjeni literarni rad? Da li je verovao da će takvim umetanjem opisa zamišljene države u roman sa izmišljenim junacima privući publiku koja nije uzela u ruke njegovu prvu knjigu, koju možemo da nazovemo i manifestom?

Moto na naslovnoj stranici knjige je "Ako poželiš, ovo nije samo bajka". Junak romana je mladi Bečlija, Jevrejin, nezaposleni pravnik Fridrih Levenberg, nesrećno zaljubljen u nepristupačnu ženu. Zbog toga potpisuje ugovor sa nemačko-američkim milionerom Kingskurtom da kao neka vrsta družbenika živi s njim na usamljenom ostrvu na Pacifiku. Akontaciju koju dobija poklanja mladom jevrejskom prosjaku Davidu Litvaku. Na početku plovidbe zaustavljaju se u Palestini, posećuju Jerusalim, sve je strašno zapušteno. Plovidbu nastavljaju kroz Suecki kanal, koji je otvoren 1869. godine. Na pacifičkom ostrvu provedu dve decenije, pa Kingskurt 1923. odluči da se vrate u

Evropu da vide šta se dogodilo. Znači, Hercl vremenski sa svojom utopijom skače samo dvadeset godina unapred.

Ponovo se zaustavljaju u Palestini gde je sve mnogo bolje nego dve decenije pre. Litvak je postao važna ličnost u Novom društvu za koloniziranje Palestine, koje praktično vlada zemljom. Levenberg naleti i na svoju izgubljenu ljubav iz Beča. Sad se detaljno upoznaje sa razvojem zemlje, najvažniji deo knjige je opis kako je Hercl zamišlja, na neki način ostvarivanje Jevrejske države, iako još nije u potpunosti država. Ima naravno i raznih ljubavnih zavrzlama, bitno je da i milioner i njegov pratilac zauvek ostaju u Palestini.

U knjizi se detaljno opisuju društvo, infrastruktura, urbanizam, zdravstvo, školstvo. Palestina tu ipak nije prava država, nego neka vrsta džinovskog koncerna sa nekim elementima zadrugarstva, ali na osnovu privatnog vlasništva. Posebno je zanimljivo da su prvo izgrađene robne kuće u kojima doseljenici mogu da se snabdeju. Važni proizvodi za izvoz su vino, limunovi i pomorandže. Zemlja je prekrivena prugama za električne vozove i asfaltiranim drumovima.

Najvažniji problem se rešava na fantastičan način. Koristeći činjenicu da je Mrtvo more na mnogo nižoj nadmorskoj visini od Sredozemnog mora, taj pad se koristi za kanal sa džinovskim turbinama koje proizvode električnu energiju. Mrtvo more se ne napuni tom vodom, jer se desalinizira i koristi za navodnjavanje.

Zdravstvo i školstvo sve do univerziteta su besplatni, škole za dečake i devojke su strogo odvojene. Postoje opera i pozorišta, posetioci moraju da budu uredno odeveni, čak su propisane bele rukavice.

Govori se nemački, hebrejski i jidiš. U tom pogledu je Hercl popustio u odnosu na svoje ranije poglede kada je pisao da je nezamislivo da se karte za voz kupuju na hebrejskom i da je jidiš dijalekt geta. Dok je pisao tu knjigu, nagovarao je velikog pisca Štefana Cvajga da se preseli u Palestinu i tamo piše za pozorište.

Religija u Herclovoj državi nije naročito važna, ali ponovo je sagrađen veliki hram u Jerusalimu, a takođe ne samo brojne sinagoge, crkve i džamije, nego u primorskim mestima čak i bogomolje za budiste i hinduiste.

Već iste godine kad je roman izašao na nemačkom, Nahum Sokolov ga je preveo na hebrejski jezik, ali sa novim naslovom, *Tel Aviv*, što znači "brdo proleća". Takvo ime kao mesto u Vavilonu pominje se već kod proroka Jezekilja. Moderni, drugi po veličini izraelski grad, Tel Aviv, osnovan 1909. godine dobio je ime po tom prevedenom naslovu Herclovo utopijskog romana.

POBEDA NAD VELIKOM BRITANIJOM: Teodor Hercl umro je 3. jula 1904. Pred smrt je stigao da poseti papu Pija X da bi ga zamolio da podrži osnivanje jevrejske države. Poglavar rimokatoličke crkve ga je primio, ali energično odbio. To je bila njegova poslednja akcija da pridobije važne ličnosti za svoju ideju.

Cionistička organizacija je nastavila da se širi i jača i posle Herclove smrti, što je dovelo do takozvane Balfurove deklaracije, zapravo pisma lorda Balfura u ime vlade Velike Britanije Cionističkom savezu Velike Britanije i Irske, u kojoj se podržava "osnivanje nacionalnog ognjišta Jevreja" u Palestini pod uslovom da se ne učini ništa "što bi narušilo građanska i verska prava postojećih nejevrejskih zajednica". To se dešava za vreme Prvog svetskog rata, Palestina je još uvek deo Otomanskog carstva.

Nastaviću veoma pojednostavljeno, jer bi opis sledećih događaja zahtevao nekoliko članaka ovog obima. Velika Britanija 24. jula 1924. na osnovu mandata Društva naroda preuzima vlast u Palestini i smesta počinje da sprečava useljavanje Jevreja. To se nastavlja i kada Jevreje počinju da proganjaju u Nemačkoj i za vreme Holokausta. Zbog toga je Irgun, paravojna organizacija Jevreja u Palestini, započeo borbu protiv Engleza. Njen komandant Menahem Begin, docniji predsednik vlade Izraela i dobitnik Nobelove nagrade za mir, 1943. godine je "objavio rat" Velikoj Britaniji i – pojednostavljeno rečeno – pobedio. Britanske oružane snage su 14. maja 1948. godine definitivno napustile teritoriju koja je do tada obično nazivana Palestinom i time je omogućeno proglašenje države Izrael. Tako je ostvaren neobični san Teodora Hercla, austrijskog novinara čiji je otac poreklom iz Zemuna.

FROJD I AJNŠTAJN: U Izraelu se sa velikim poštovanjem odnose prema Teodoru Herclu. U školama se obavezno uči o njemu kao čoveku koji je prvi govorio o Jevrejima kao naciji i o potrebi stvaranja njihove države, ali se sadržina njegovih knjiga radije prećutkuje. Raspitivao sam se kod svojih rođaka, pišu mi da je jedna od unuka, koja je završila obavezno služenje vojnog roka, "gledala belo" kada su je pitali šta je Hercl tačno napisao. Nije je zanimalo. Zvaničnici će na direktna pitanja reći da su pogledi Hercla bili "isuviše naivni". To se, naravno, može razumeti jer je on pisao daleko pre onog militantnog antisemitizma u Evropi koji je doveo do Holokausta.

Poznate ličnosti jevrejskog porekla imale su različite stavove o cionizmu i osnivanju države Izrael. Zigmund Frojd, koji nikad lično nije upoznao Hercla iako su u isto vreme živeli u istom kraju Beča, pročitao je *Jevrejsku državu* i rekao da razvoj cionizma prati sa "dobronamernim interesovanjem",

ali je napisao: "Ne verujem da Palestina ikada može da postane jevrejska država i da će hrišćanski i muslimanski svet biti spreman da svoje svetinje prepusti jevrejskoj zaštiti." Nije promenio stav ni kad ga je 1930. godine Albert Ajnštajn zamolio da se javno izjasni u prilog cionizma. Odgovorio je da mu to "trezveno gledanje" ne dozvoljava.

Za razliku od Frojda, Albert Ajnštajn je već od dvadesetih godina 20. veka bio blizak cionističkoj ideji, u početku, doduše samo kao "sigurnoj luci za progonjene Jevreje", tada još ne verujući u mogućnost osnivanja države. Pa ipak, prvi predsednik vlade Izraela, David Ben Gurion, ponudio mu je 1952. godine da bude predsednik Izraela. Veliki fizičar je odgovorio da je dirnut, ali da "iz raznih razloga" ne može da prihvati, ne oseća se pogodnim za tu dužnost.

Veliki savremeni izraelski pisac Amos Oz piše: "Izrael je nastao od snova. Ljudi su imali različite predstave. Neki su se nadali da će Izrael postati moderna socijalna demokratija. Drugi Jevreji su se nadali da će Izrael postati duplikat istočnoevropskih štetla (jevrejskih gradića). Treći bi voleli da Izrael ponovo oživi biblijska vremena. Bilo ih je koji su hteli da izgrade Izrael kao marksistički raj. Najzad, bilo je i ljudi koji su se nadali da će Izrael poprimiti mediteranske karakteristike sa sijestom između dva i četiri, dobrim ljudima i mnogo dobroćudnosti.

Ako danas pogledate Izrael, doživete razočarenje. Međutim, to leži u prirodi snova! Jedini način da se san – svaki san! – održi neiskvarenim, jeste da se i ne pokuša da se oživi. Izrael je ostvareni san. Zbog toga je prirodno da pomalo ima i ukus razočarenja."

U čast Hercla izgrađen je grad Herclija. Tel Aviv nosi ime po hebrejskom izdanju njegovog romana. Pored Jerusalima se nalazi Herclovo brdo. Postoji i muzej o Teodoru Herclu.

Godinu dana pre svoje smrti Teodor Hercl je u svom testamentu napisao: "Želim da budem sahranjen u metalnom kovčegu pored svog oca i da tamo ostanem sve dok jevrejski narod moje posmrtno ostatke ne prenese u Erec Izrael. Kovčezi sa mojim ocem, mojom sestrom Paulinom i mojim bliskim srodnicima, koji će dotle umreti, takođe će se preneti."

Njegova želja je ispunjena. Na Herclovom brdu se nalazi nacionalno groblje, grobovi čoveka koji je idejni tvorac države, njegovog oca, sestre, kćerke Pauline, sina Hansa i jedinog unuka Štefana Teodora Nojmana, koji je u Vašingtonu izvršio samoubistvo. Nedostaju samo Teodorova kćerka Margareta i njen muž koji su stradali u Holokaustu.

Vreme

Igor Jakovenko

U potrazi za adekvatnim odgovorom

„Ovu provokaciju Izraela Rusija razume kao neprijateljski čin i to joj daje pravo na adekvatan odgovor“, rekao je u izjavi povodom srušenog ruskog aviona IL-20 general-major Igor Konašenkov.

Ministar odbrane Sergej Šojgu je nakon telefonskog razgovara sa izraelskim kolegom Avigdorom Libermanom izjavio da puna odgovornost za srušeni ruski avion leži na Izraelu i da Rusija sebi daje za pravo da preduzme odgovarajuće korake odmazde.

Za nepuna dva dana, sve su šale na račun zvanične reakcije Rusije već ispričane, i one kako se niskoleteci nadzvučni lovci F-16 mogu „lako sakriti“ iza sprog izviđačkog aviona IL-20 koji leti na neuporedivo većim visinama, i one o „vrhunski“ obučanim Asadovim vojnicima koji su raketom (koju smo im mi isporučili) „vešto“ srušili naš avion i ubili 15 ruskih građana – da je pitanje kako to da niko od ruskih zvaničnika nije uputio pretnju ili makar prekor Asadu, postalo besmisleno. Bilo bi takođe besmisleno pitati i generalnog tužioca RF Jurija Čajku sprema li se na gonjenje Asadovih „primata“ i da li će protiv njih podići tužbu po članu 109 krivičnog zakona RF („Krivično delo ubistva iz nehata“), budući da su ubice naših građana upravo oni. Jer koliko je meni poznato, niko na svetu to i ne osporava.

Ali sve ovo nema nikakvog značaja, jer u vrhuški ruske vlasti postoji apsolutni konsenzus: kriv je Izrael – a ne Asad i ostali saveznici Rusije. Ostalo je otvoreno još samo jedno pitanje: koje su to „adekvatne uzvratne mere“ kojima Rusija namerava da odgovori Izraelu.

General-pukovnik Leonid Ivašov, doskorašnji načelnik Uprave za međunarodnu vojnu saradnju ministarstva odbrane Ruske Federacije, nabrojao je celih 6 oštrih mera koje Moskva može i mora da preduzme: „1. da donese i objavi odluku o tome da će ubuduće svi izraelski avioni, koji uđu u vazdušni prostor Sirijske Arapske Republike, biti srušeni; 2. da hitno isporuči oružje, uključujući i sredstva protivvazdušne odbrane (u krajnjem slučaju prenosive), libanskom Hezbolahu; 3. Da, takođe hitno, isporuči najsavremenija sredstva protivvazdušne odbrane Siriji i obuči Sirijce njihovoj primeni; 4. da uspori ili u potpunosti obustavi sprovođenje sporazuma o bezviznom režimu sa Izraelom; 5. da povuče ruskog ambasadora iz Izraela; 6. da prekine svaku vojno-tehničku saradnju sa Izraelom“.

General Ivašov, profesionalni patriota i antisemita, stalni saradnik i autor dnevnika „Zavtra“ i veliki

ljubitelj prebrojavanja Jevreja u našoj vlasti, najzad je dočekaio svojih 5 minuta. Treba napomenuti da je vojno-ekspertski potencijal Leonida Grigorijeviča, tipičnog general-foteljaša i nekad glavnog ekonomista u ministarstvu odbrane, ravan nuli. On, kao i svi ostali „eksperti“ njegovog ranga, u društveno-političkom životu Rusije ima sasvim drugu funkciju. Ali o tome kasnije.

Za razliku od kompleksnog „diplomatskog“ pristupa generala Ivašova, Leonid Šerin, predstavnik frakcije LDPR-a u Dumi, predložio je da Rusija prosto zarati protiv Izraela. Deputat ove partije, koji je inače prvi zamenik predsednika dumske Odbora za odbranu i bezbednost, smislio je zanimljivu varijantu odgovora Izraelu: „Treba im uživo pokazati kako rade naši raketni sistemi Bastion, S-400 i Iskander, pokazati im na njihovoj teritoriji sve ono što su mogli samo da posmatraju na našim poslednjim manevrima Vastok-2018 i... kraj priče“.

Čuvenog dumske deputata Sluckog, bahatog „srcelomca“, takođe je jako razgnevalo ponašanje izraelskih militarista. „Izraelske vojne snage, podmuklo kršeći sve međunarodne norme, neprestano destabilizuju mir na Bliskom istoku“, izjavio je deputat Slucki, koji kada nije zauzet iznuđivanjem seksualnih usluga od ženskog dela novinarskog pula zaduženog za Dumu, predsedava dumskim Odborom za međunarodne odnose. „Borba protiv terorizma ne može biti opravdanje za rušenje ruskog aviona, a Izrael bi morao biti svestan teških posledica s kojima će povodom ovog incidenta biti suočen“, strogo im je pripreto Slucki.

U ovom surovom raskrinkavanju Izraela, ni deputat Železnjak nije ostao po strani. „Veoma smo revoltni postupcima izraelske ratne avijacije. Povodom ovog slučaja ćemo zahtevati detaljnu međunarodnu istragu i punu odgovornost svih onih koji su u ovaj incident bili umešani“, ljutio se Železnjak.

Na fonu pretećih izjava koje sam tek delimično naveo, Putinov stav je izgledao kao etalon krotkosti i miroljublja. Tokom telefonskog razgovora s izraelskim premijerom Benjaminom Netanjahuom, Putin je „zamolio izraelsku stranu da ubuduće izbegava slične situacije“. Što se pak posledica ovog incidenta tiče, Putin je donekle smirio uzbuđenu domaću političku javnost rekavši da „ovaj najnoviji slučaj sa Izraelom, i onaj koji smo imali s Turskom, kada je srušen naš lovac SU-24, nisu za poređenje“. Izrael nije srušio naš avion, a Turska jeste.

Ova razlika između relativno uzdržane retorike Putina i histerične reakcije njegove podrepaške posluge, rezultat je osobenog poretka stvorenog u Rusiji tokom 18 godina Putinove vladavine. U Rusiji nema politike, nema prostora za javno političko nadmetanje, nema borbe za vlast u skladu sa interesima zasebnih grupa građana. Svi ti ljudi koji se predstavljaju kao „političari“ ili „politički eksperti“ zapravo su

službenici zaposleni u različitim „odeljenjima“ jednog jedinog preduzeća s nazivom Jedinstvena Rusija. Zjuganov i njegova Komunistička partija Ruske Federacije (KPRF) služe u „Odeljenju nostalgije za SSSR-om“. Žirinovski i njegova Liberalno-demokratska partija Rusije (LDPR) rade u „Odeljenju rata, ksenofobije i mržnje“. Ti ljudi nemaju apsolutno nikakvog udela u donošenju odluka od državnog značaja. Oni obavljaju dve druge, Putinu veoma važne funkcije.

Prvo, onom delu stanovništva koji je zaražen nostalgijom za SSSR-om, ksenofobijom i bolesnom zlobom prema ostatku sveta, ovi službenici pružaju uverenja da su njihovi interesi pravedno zastupljeni u postojećoj vlasti, da tu ne sede samo cinični prevaranti, lopovi i besprincipijelne ubice, već ljudi s istinskim ljudožderskim ubeđenjima. I drugo, u senci ovih zločinačkih marioneta, Putin izgleda kao čovek dostojan uvažavanja. On ne urla, ne baca se na imaginarnu neprijatelje onako upljuvan i iskežen kao Žirinovski i ne hvali Staljina tako otvoreno kao Zjuganov.

I zato nikakvih užasnih posledica, nikakve odmazde i „surovih uzvratnih udara“ po Izraelu neće biti. Putin ponekad stvarno ume da čini samoubistvene korake, kao što je na primer aneksija Krima. No ovoga puta je fatalan ishod isuviše očigledan. U slučaju odmazde Izraelu, po planu koji zagovara Ivašov, a tim pre po planu članka partije LDPR, samoubistvo putinskog režima bi bilo realno, brzo i neizbežno. U tom slučaju Putin bi morao da se suoči ne samo sa izuzetno efikasnom borbenom mašinom Izraela (što bi već samo po sebi bilo veoma bolno za Rusiju), nego i sa moćnom armijom SAD koja bi Izraelu gotovo sigurno pomogla. Tako da nikakvih „adekvatnih odgovora“ tu neće biti.

A što se tiče 15 ubijenih ruskih vojnika... Izvinite, a kada se to ruska vlast uzbuđivala zbog smrti svojih građana?

Ежедневный журнал, 19.09.2018.

Prevod s ruskog Haim Moreno

Peščanik.net, 24.09.2018.

Vladimir Putin i Stiven Segal

Milenko Stojičić

Epska vokacija i lirska invokacija

Zdravko Kecman: „Trubač fronta na
Soči“, roman

1)

Novi roman Zdravka Kecmana, „Trubač fronta na Soči“, mogao bi biti zaštitni znak njegovog literarnog korpusa, mjereći sveobuhvatni tematikum, široku hronotopsku lepezu, vremensko-prostorni „okvir“ određen i uređen polifonim narativnim tekstom. Roman je i žanrovska provjera i „pronevjera“ bildungsromana u teorijskom (poetičkom) i simboličkom smislu. Previđajući obim, jednu od (presudnih) određujućih žanrovskih osobenosti bildungsromana (velikog romana), Kecmanova literarna tvorevina i potvrđuje i parodira etimološko određenje žanra. Ne samo da roman „oponaša“ hronološku, linearnu naraciju, prati likove i „radnju“ u vihoru ratnih događaja, i u vremenskom kovitlacu (nadrastajući skučenu sintagmu „velikog romana“), nego se romansiranje, per longum et latum (nadugačko i naširoko), grana, meandrira, skreće sa glavnoga „druma“, toka istorije i vremena. Kecman razbija žanrovski kanon (i pripovjedački imperativ) bildungsromana u svim sferama arhitekture (forme) djela (stilskoj, kompozicionoj, tematskoj)... „Trubač sa fronta na Soči“ je, dakle, nadgrađeni bildungsroman, bliži etimološkim odgonetkama riječi „Bildung“; neologizam izveden iz glagola bilden (graditi, obrazovati, tvoriti, izobraziti) i imenice Bild (slika, lik, ikona), nego „staroj“ odrednici filologa Mongersterna, koji je prvi upotrijebio ime ovoga žanra romana. Kecmanov roman „razumijeva svijet oko sebe“, priča o ratnom dobu i prati rast, dramu likova i mnoštvo karaktera na frontu, zemnom limbu, krugu pakla nad zemljom!... Bildungsroman se, vremenom, preobražava u „simboličku formu“ (Kasirer), i Kecman manifestuje i ilustruje to novo tumačenje, polifonijom rastakajući poetičko-žanrovsku odrenicu... Kecman ukršta dvije realnosti, istorijsku i literarnu (književnu); sveznajućem pripovjedaču bitan je smisao života u vremenu smrti. Kecmanov roman, zapravo, ilustruje Kunderinu „teoriju romana“; „roman ne ispituje stvarnost, nego postojanje...polje ljudskih mogućnosti... Romanopisac crta kartu postojanja...“ Tim povodom, inspirativna je i sintagma teoretičara Franka Moretija: „Nekakav magnetizam lebdi oko ove riječi (bildungsroman)...“ Taj „magnetizam“, tu hibridnu auru oko Kecmanovog romana osjeća i strastan čitalac, koji nije zatočen u žanrovske okove zadatog čitanja. Lukač je, opet, pisao o romanesknoj formi koja je „najotvorenija za

opasnosti“; u Kecmanovom slučaju – ratne opasnosti!... Kecman taj „magnetizam“ postiže kombinovanjem hronološkog i fragmentarnog, prežimanjem smjena linearnog i „vertikalnog“ stila. („Te večeri, kad je neko zakucao i tišina je naprosto prasnula... Ideje su kao sove, čute i čekaju, dok ne huknu u prazninu... Vjetar se bio upetljao u krošnje drveća ispred kuće, i nikako nije mogao da se oslobodi. U dvorištu su se zgušnjavali pustoš i tišina.“) Prema novom autopoeitičkom obrascu Kecman domišljajima raskiva krute koncepte pisanja bildungsromana, i, u formalno-tematskom smislu, dopisuje i potpisuje svoju stilsku formaciju, varijaciju i žanrovsku metamorfozu. „Zamornu“ realističku linearnost autor nadvladava razmreženim tekstom, što „svijetu djela“ daje izvjesnu dinamiku, stilsku ritmiku. Romaneska autopoeitika ne robuje istorijskom imperativu, nego se u istorijsko vrijeme „ubrizgava“ „paralelno vrijeme“, poetska osjećajnost, pa se istorijska pozornicu (panorama fronta) (p)osmatra iz različitih uglova. Istorijsko pamćenje „prelijeva“ (utiskuje, upisuje) u literarno, književno pamćenje, a galerija likova živi ratno vrijeme i nije previđeno značajem istorijske objektivnosti i realije. Roman „Trubač fronta na Soči“, kako rekosmo, mogao bi biti literarni stub Kecmanovog dosadašnjeg korpusa. U prethodnim proznim formama, romanima i pričama, izranjala je književna ponornica Soča; bljesnula bi ovlaš po koja tema ili motiv sočkog fronta. Prethodne prozodije bile su neka vrsta pripreme za svoje, u estetičkom smislu, najizvedenije djelo...

2)

Kecman otvara „svijet romana“ netipično za bildungsroman, širenjem krila i otvaranjem kljuna jastrijeba, koji letom simbolički savija vremenski luk od Sane do Soče. („Jastreb kruži visoko pod nebom nad vijugavim koritom Sane, pijuće i traži plijen...“) Jastrijeb je (poput mnogih drugih ptica grabljivica u

kavezu svjetske književnosti) vjesnik opasnosti, predskazivač lukačovske "najotvorenije opasnosti". Ispod jastrijeba korača lik, Joja "sluga spahije ališićkog". Joja je, dakle, „provodni lik“, čiju sudbinu „oblikuje“ usud vremena i prostora, neumitnost historijskih događajačija. Njegova sudbina je tematska kičma romana; pripovjedač (romanopisac) ga prati u mijenama vremena specifičnog bildungromana. („Joja se... sa medvjedom rvao i oborio ga na zemlju... Za vukove mu je bio dovoljan ugarak da ih rastjera od torova. Silan je Joja bio čovjek. Ali, ne i zao – samo je branio svoj život.“) Njegovo životno, sudbinsko putovanje „svijetom romana“ počinje sjećanjem na krvavo tursko (ne) vrijeme, na spahijska smrtna šenlučenja. „Vodi“ čitaoca u države i sisteme kroz čija se politička i druga rešeta propušta obični čovjek. U svojim Usoracima preživljava foknerovsku „buku i bijes“ historije u čijim se opasnim mijenama iskušava i njegov život. Nakon spahijskih i vezirskih vremena Joja je u „najnesrećnijoj zemlji“, Bosni, kojoj je „sad mjesto u Monarhiji“. Svjedok je šta gradi a šta razgrađuje Austrougarska monarhija i kako vlada silom anarhije! Monarhija, carsko čudovište, bilo je nezajazljivo i gladno svega što je tuđe. („Ali se ubrzo shvatilo, da je najvažniji car Franjo Josif, pa se sve što je postojalo zvalo njegovim imenom. Franjina država! Franjina cesta! Franjin porez! Franjina vojska! Franjin kamen, trava, bube što zuje....) (Historijski hod se nastavlja kraljevinom SHS, Drugim svjetskim ratom, Jugoslavijom i NDH-a, raspadom Jugoslavije... Putovanje drumom historije i vremenom ilustrovano je romanesknim „snimcima“ panorama i mjesta, književne geografije, ratnih fortifikacijskih tačaka, lokus loci: Usorci, Prijedor, Sanski Most, Soča, Bovec...

3)

Svijet djela, duh i dah romana ispunjava galerija „očuđujućih“ likova, koji romaneskni mehanizam pokreću energijom svojih života, svijetlih i tamnih datuma i kalendarima života i smrti. To su antilikovi, fantasti koji žive u svojim malim, „privatnim“ mitologijama, legendama, sujevjerjima i drugim pričama. Tako je Oto Štajnbajs, čovjek Monarhije, graditelj pruge („Štajnbajsova pruga“), grla kojim Monarhija sve guta, sva dobra Jojinog zavičaja (Usoraca i Krajine), šume, ljude... Oto je graditelj – sanjar; projektuje pruge zrakom sunca i olovkom... („Pruga će ići u polukrug za suncem... Kako se ono kreće, tako se i pruga savija za njim. Bio je to davni osjećaj nečeg što ga pokreće...“) Ali, plašio se opasnog predosjećaja. (I tada šapnu samom sebi: Samo da ne bude rata!) Na planovima Ota Štajnbajsa niču nova mjesta. Noću, pod svjetlom lampe, poput alhemičara, smišlja nacрте novih izuma, gradnje, pruge i dr... („Niče Srnetica! Nastaju Potoci! Takoreći, preko noći, naselili su Uvalu i Vučji do! I tako redom. Ribnik i Vrbljane! Mliništa za samo nekoliko dana. A Usorci – oni su se

sasvim preobrazili u veliko naselje. Na Oštrelju, Oto Štajnbajs osjeća se bolje nego u svojoj Bavarskoj...“) Šare cipela Ota Štajnbajsa su stope ispunjenog sna o gradnji, pruge, biljezi napretka, tragovi maga koji je pustoš pretvarao u život, u gradilište. Iz njegovih inženjerskih snova nicala su naselja i gradovi. („Šare cipela Ota Štajnbajsa bile su duboke i mogle su se primijetiti kamo god da je išao.“) Oto je mještanima poklanjao život koji je putovao prugom u ljepši svijet, a od njih dobivao usmene milošte – priče, poučnice života, izreke, bisere narodnoga kreativnog duha, snove i njihova tumačenja. („Slušao je razne izreke i prosuđivao njihovu važnost.“) O Otu i tajanstvenom Čovjeku, Anonimu, pišu evropske novine, kao o majstorima koji rješavaju geografske nepoznanine, litice premoštavaju prugom... („I tako se jedna obična stvar pretvorila u priču i mit.“) Oto poziva i najboljega bečkoga arhitektu, profesora Franca Jozefa Kaufmana... Oto, Čovjek i Kaufman su – „svemogućić“ trojac graditeljski... Pastirica Vidosava Tomazović, svojim mađijama predlaže i rješava graditeljske enigme, neobična rješenja za prugu, koristeći svoje iskustvo tkalje. („Tako mi radimo kad tkamo, pa nam se niti ne mogu ravno spojiti.) Inženjer Franc Kaufmana izvodi svoj „Ikarov let“, kao kaznu što ga je, u znanju, porazila pastirica. Skočio je „u ponor Unac... začarani ponor ljepote“. („Iznad njega, sklopila se tišina...“) U njegovoj bilježnici je odgonetka samoubistva: „Kako je pastirica znala a ja nisam? Imala je rješenja u glavi. A ja, nisam!? Zašto me je tako neodoljivo privlačila ta začarana priroda? Taj Unac i njegov vrtlog? Od prvog dana kad sam ugledao tu začaranu ljepotu divljine nešto me presrelo? I ušlo u mene.“) Kaufman je u oporuci pastirci zavještao trećinu svoga bogatstva. Pop Dionizije poklanja Joji knjigu staroslavnu, knjigu -čuvarkuću („njeno pamćenje vječno“) – *Događaji koji su se zbili u okolini od mog rođenja do danas, tj. od 1835. do 1900. godine...*

U bovečkoj galeriji zanimljivih likova je i „Julijus Kugi, alpinista i pisac knjiga o planinama“; Juvan, lovac na šumske životinje, koji „nema desnog obraza, ugrizao ga medvjed sa kojim se hrvao“... Julijus želi da san svoga života ispuni javom alpskog vrta, i da u snu života nikne čarobna biljka, „onaj cvijet koji traži već godinama – Scabiosa trenta“. (Po ovoj mističnoj biljci ime nosi i jedan od prethodnih Kecmanovih romana). Biljka je iz rasadnika fantastičnih biljaka u svjetskoj književnosti. Scabiosa trenta je, bez sumnje, originalna Kecmanova metafora iz velikog herbarijuma fantastike i mistike. Svoju opsesivnu temu (magična, tajanstvena biljka) autor „poklanja“ Julijusu, koji traga za njom, kao za nekom od varijanti biljki besmrtnosti, ili Bogodičnih ljiljana, mandragora, runolista... Julijus, alpinist-botaničar i alhemičar, najavljuje i moguću rat za čarobnu, tajanstvenu biljku,

biljku besmrtnosti, koja se krije „negdje među stijenama i svi žele samo nju“. (U tu pokrajinu došli su soldati iz tamo neke Bosne! Bosanska regimenta!)“ Među poznatim ličnostima u romanesknoj galeriji je i italijanski pjesnik Đuzepe Ungareti „kojeg je Soča nadahnula da stvori uznemirujuće stihove“, koji su velika soška smrtoznica: „Samo je grob najdublje napisana knjiga... Svaki grob je druga knjiga... Svi grobovi su knjige.“ Kroz Bovec je prošao i slavni vojskovođa Napoleon! Perom je na Soškom frontu “dirigovao” i Hemingvej, pisac, ratni izvještač. („Joja ugleda prevrnut i sasvim uništen kabriolet. Bio je sanitetski, i na njemu je pisalo neko neobično ime – Hemingvej! Šta bi to moglo da znači? A onda je ušao u kuću i na vratima jedne sobe, pa na krevetu u noćnom ormariću, opet ugledao urezano ime, Hemingvej! Bilo je i nekoliko knjiga, na krevetu, podu i na stolu.“ Među Bovčanima je i pisac-alhemičar Gustav Svjetlooki, autor „knjige koju nikada neće završiti“, koji „piše i o mjestu, požaru koji je uništio gradić, morskim školjkama i ribljim kosturima koje pronalaze u stijenama“. Svojim fantastičnim pričama on „časti“ soldate u pauzi između života i smrti. Gustavu su soldati likovi, građa za buduću nenapisanu knjigu... Pisar Juraj Zorč je zapisivao sve vrste mjesnih životinja.

Scenerija „Spaljivanje Puste“ je „predah u ratu“, jedna karnevalska, mimikrijska igra maskara, maskiranja u poznate i nepoznate ličnosti. („Pusta! To je čovjek za kojeg se nije znalo gdje živi. Nije se znalo ni ko je on. Ali, ta osoba je postojala. Skriva se negdje u potkrovlju neke bovške kuće, u podrumu, nekom ambaru, a možda i hoda po gradu s mještanima, samo ga oni ne poznaju. Uglavnom, kad dođe februar, uhvate ga, i, za taj dan, naočigled svih, i uz učešće svih, spaljuju! Dok ga ne spale, igraju i pjevaju, vesele se.“) Na romansijerskoj listi je i Benito Musolini, najbolji minobacačlija u vojsci generala Luidija Kadorne, koji, granatama pokušava da sruši veliki kameni krst u groblju (u mjestu Log pod Mangartom), češkog kipara, Ladislava Kofraneka. Ispod krsta, koji je zajednički spomenik soldata koji su ispod krsta zakopani (“svih vjera i nacija, katolici, protestanti, pravoslavni, muslimani, Jevreji, pa čak i gnostici... – Krst nadilazi samu smrt – govorio je Ladislav Kofranek.“

U romanesknom spomenaru je i jedna remarkovska scena; „dva čovjeka stajala na otvorenom prostoru između rovova“, Srbin Turudija i Italijan Đorđo Sinklijeri. Neprijatelji su i fotografisani. Žele da samoinicijativno okončaju rat, dogovorom, na časnu riječ! Njihove jedinice, zaista nisu između sebe pucale. Ali, Đorđa su objesili zbog prekida rata! Potom Lero, najbolji, najčuveniji pseći poštar u Petoj soškoj armadi. Nosilac dvije medalje za hrabrost... Spasio je mnoge živote... Vražja Lađarska Jolanda...

4)

Pruga je kičma romaneskne građevine, arterija novoga života! Kako Usorci grade prugu, tako pruga „gradi“ Usorce. Narod se doseljava, tražeći posao... Joja prodaje pragove za prugu i krije novac u rupi ispod kućnog praga! Voz „Čiro“ pišti kroz Usorce kao gvozdeno čudovište novoga vremena! Vozom putuju ljudi ali i njihove nevjerovatne priče; vjeverica krade orahe i smije se gazdi koji nišani da je ubije iz puške; puh u kojem je đavo; lisica i učkur... („Voz je bio pričaonica za sve. Sve su priče putovale vozom...“) Zavičajna mitologija i fantastična zoologija bujaju pričama o vilama koje su “nekad davno odvodile zalutale mladiće», o kravi i zmiji, ptici jejini, divljem jarcu, hrastu koji gori kao grm Sv. Elma... Čitanje i gatanje sudbine, legende, odznaci su svakodnevnog života. Množe se tolmaci i tolmačenja sujevnih pričarija. („Dužina rijeke Sane za njih je bila dužina života.“) A onda – pozivi za vojsku razaraju tu irealizovanu (irealnu) stvarnost, pomalo bajkovitu svakodnevicu. Potvrđuje se strah maga-graditelja Ota: „Samo da ne bude rata!“ Rat počinje da razgrađuje sve što je sagrađeno... Regrutacija, odlazak regruta! Umjesto trupaca drva, u vozovima su „trupci“ regruta, „hrana za topove“ (Krlježa). Strah i panika pred ratnom prijetnjom. („Iz vojnog odjela kotarskog ureda u Sanskom Mostu udarila je vijest kao grom iz vedra neba. Tačno je – u sljedećoj turi biće regrutovano hiljadu regruta.) Stižu mrtvaci koje Monarhija plaća pet forinti! To je cjenovnik smrti za Monarhiju! Soldati, koji donose strašne ratne priče, idu u onu krlježijansku „baraku pet be“, u predvorje smrti! U buduću mrtvačnicu... Kecman u romanesknu mapu, ucrtava mnoga mjesta, sela i gradove, iz kojih dolaze soldati na sočki front smrti (Usorci, Prijedor, Sanski Most...) Tako romaneskni ugao postaje veći, panorama događaja sveobuhvatnija. Sve lokacije, koje dotiče sočki vihor rata, autor predstavlja u mozaičkoj formi svagdašnjeg života, po nečemu zanimljivih stanovnika, antijunaka, fantasta. Ljudi i ratni događaji predstavljeni su u stilskoj formaciji markesovskog „magičnog realizma“. I u ratnom paklu se može fantazirati, imperativ je Kecmanovog romansiranja. Tako je, primjerice, Bovec - čudesno mjesto, koje „vremenom, postaje najvažnija tačka na sjeveru, tačka sa kojom se spaja nebo“. Usorci su, Kecmanov Makondo!... Paklene ratne igre obuzimaju sve. Garnizon *Eugen Savojski* postaje adresa smrti regruta iz Krajine! („Izbio je Veliki rat kakav čovječanstvo ne pamti... Gdje je tu mali čovjek? Gdje običan soldat?“) Soški martirijum, strašni ratni saldo smrti: „Stotine hiljada mrtvih u grobljima! U Četvrtoj bosanskoj regimenti pali na trećinu ljudstva.“ Smrt i strah od nje izazivaju u soldatima prividenja, fatamorgane. Tako Joja priviđa svoga „bijelog bika kojeg je ostavio kod kuće“ i „s kojim je, tri godine zaredom, pobjeđivao na

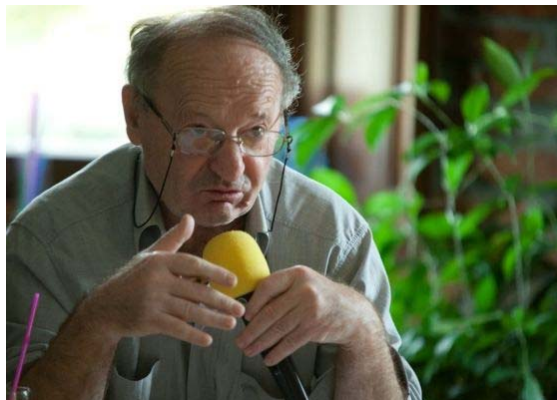
Grmečkoj koridi“. Bijelog bika uvodi u konjušnicu! Slijedi susret Joje i čovjeka-zvijeri, čudovišta „stvara, malenog i grbavog“. („Najednom je stvor zastao, okrenuo se prema njemu, zaokružio rukom. Onda je rekao, a Joja je sve razumio, iako mu se nije čuo glas: Ovo sam sve ja učinio.“)

Joja, „konjušar, grobar i glavni trubač Soškog fronta“, svojom trubom, kao novom jerihonskom trubom, „objavljuje“ videne i priviđene događaje, mistične scenarije, „priziva“ slike i prislike znanih i neznanih soldata. Kada god zatrubi, on intonira nešto što dolazi ili evocira nešto što je bilo. Instrument evokacije i invokacije! Jojini predskazući „koncerti“ kao da ritmuju i događaje na frontu. („U maglovitoj noći, prije svitanja, kad se oglasio alpski pijetao, poslije trećega glasa, Joja je prinio trubu ustima i zasvirao. Činilo mu se, kao da je on, pijetao dao znak za napad. Brzi i kratki prodirući pisci potrgali su usnulu noć. Kad je treći put uzeo dah i zasvirao, zaglušili su ga topovi sa svih strana.“ Vojnici jurišaju uz ojkaču i krajiško kolo koje im svira Jojina truba! („Zatim se Joji prohtjelo – nije znao odakle mu je to došlo na um. Zasvirao je brzo krajiško kolo. Ono u koje svi uskaču, svi se hvataju! Kolo uz onu pjesmu, ojkaču! Došlo mu to u glavu! I tada, šta ugleda?! Ugleda generala, kako skače po zemlji, igra to kolo!“) Jojin Koncert tišine generalu Borojeviću, slušaju i protivnički soldati... Kad trubi „tišina je nadolazila kao da izbija iz zemlje.“ Svojom moćnom svirkom odvrća generala Borojevića od samoubistva, zbog naredbe da se predaju. Joja, konačno, svira tišinu, himnu kraja rata! Ni nakon povratka u rodne Usorce truba nije „zanijemila“. („Popeo se Joja na krov kuće, prinio trubu ustima i počeo da svira... Truba je malo potmulo, ali dovoljno jako, ječala nad čitavim Usorcima, a čula se i mnogo dalje.) Tako je „odsvirao“ smrt svoga komandanta, generala Svetozara Borojevića. Preseljenjem na tavan kuće kao da se „nastanio“ u „gornjem svijetu“, u onostranom životu, „da bude bliže nebu“... Tavan je novi, „paralelni“ Jojin život i svijet... I tada Joja, u dvorištu, ima zamaštane „bliske susrete treće vrste“ sa vukom sa kojim se sreo na Sočkom frontu. (Njih dvojica, gledali su se, kao onda na Sočkom frontu kada je vuk prekasao šume i planine da bi ga vidio. Da li je, onda, bio baš on? Jeste! U onoj magli koja se povijala i zgušnjavala pa razređivala kod Krnskih jezera mogao je biti samo on. Ne, instinkt ga ne vara. Bio je, i onda, kao što je i sada pred njim. Zašto je vuk došao pred kuću?... Da ga na nešto upozori? Na nešto što ga čeka u budućem vremenu? Očigledno, da jeste!“)

Posljednji trubin „glas“ je najava sopstvene smrti, rekvijem nad svojim životom! Sviraj trube se „slijegao nad čitavom dolinom kao da tone u zemlju.“ Joja je, potom, „legao u sanduk skucan od starog

ormara...“ Jojina truba je usorička Orfejeva harfa, koja pokreće kamenje realije i oblutke fantazije...

Jojina uobrazilja okrilačena je i scenama „ukazanja“ i koja asociraju na buduća prikazanja; munje udaraju u hrast a „u Jojinoj sobi zasvijetlilo je kao da je bio dan. Čak tri munje su te noći udarile i rascijepile tri velika hrasta gorostasa... To nije moglo da se ne poveže sa događajem koji se zbio samo nekoliko dana poslije. U Marselju izvršen je atentat na srpskog Kralja Aleksandra...“; Joja ruši tri hrasta i to rušenje u njemu izaziva sumnje i pitanja. („Bili su to veliki hrastovi, stari, ne sto, nego mnogo više godina... Šta je to Joja pomislio? Šta mu se to pričunulo? Pa to, da je oborio, posjekao u njima godine... U svakom hrastu, srušio je po dvjesto, trista godina. Zbog toga, nije osjetio ono blaženo treperenje listova, njihanje grana, onaj sok medovine što se skuplja pod korom drveta, ni onaj ptičiji cvrkut – ništa nije osjetio, samo neku prazninu.“

Zdravko Kecman rođen je 1948. u selu Usorcima kod Sanskog Mosta. Studije jugoslovenske književnosti i bibliotekarstva završio je u Ljubljani.

Živi i radi u Banjaluci. U KOV je objavio četiri knjige: "Odjek grafita" (pesme, 1995), "Ključevi" (pripovetke, 1998), "Košulja za odlaženje" (2000) i roman "Spaljivanje" zajedno sa Ljiljanom Lalić.

Novi svet

U početku osećala sam se nesrećna, ležeći u stomaku moje mame. U njemu je bilo jako vruće! Vrtela sam se, grčila, pretvarala da me tamo uopšte nema. Tako je to izgledalo iz moje perspektive.

Pet meseci kasnije, kada sam počela da osećam znake života, do mene je konačno doprlo... Cela ta stvar bila mi je smrtno dosadna! Doista, bilo mi je svega dosta. Najviše me je mučilo neprestano ležanje u mraku, stoga sam počela da se bunim. Da li je neko mogao da me čuje? Plač nije bio rešenje. Jednoga dana, kada sam shvatila da mi suze nimalo neće pomoći, počela sam da tražim druge načine, da se oslobodim.

Želela sam samo jednu stvar – da se iščupam odande.

Nakon dužih razmatranja došla sam do zaključka, da će biti najbolje da započnem svađu sa mojom majkom. Prema tome, vrtela sam se, ritala sam se besno nogama, često je muvala u rebra; ništa nije moglo da me zaustavi. Međutim, svi ti naponi bejahu uzaludni. Jedino mi je uspelo da time stvorim rđavo mišljenje o sebi, da svaki put, kada me je obično umaralo ležanje na jednom boku i htela sam da se okrenem na drugi, veće ugodnosti radi, da svi počnu odmah da kukaju. Pa, kratko rečeno, duboko sam se zaglibila. Morala sam tamo da provedem devet meseci, do samog kraja!

Prema tome, pomirila sam se s tim da moram da izađem na slobodu tek kasnije, jer nemam drugog izlaza. Kada me konačno puste u onaj Božiji svetić, bar ću znati, kako da se postavim.

Iz nekoliko razloga nisam sumnjala, da ću biti važna ličnost. Prvo, čula sam razgovor moje majke s nekom ženom, koja je kasnije bila moja dojlja.

- Malčice boli, ali gotovo da to ne osećam – ponavljala je mama. – Jako sam srećna. Oh, užasno sam se bojala jalovosti. Veruješ li mi? Prošle su dve godine od venčanja a nije bilo nikakvih znakova da će se to na kraju dogoditi. Minka, jalovica, takođe je svojevremeno bila uverena da će jednoga dana roditi dete. Prema tome, pomislila sam, zbog čega treba da budem srećnija od nje?

- Pa, ipak! S božjom pomoći sve će se dobro završiti, a zlo, sačuvaj me Bože, neće se dogoditi – svaki put je govorila moja baka. Iz tih razgovora zaključivala sam da ću biti dobro viđena persona.

Znala sam, da ovde, u ovom drugom svetu, u kome sam postojala kao duša, dok su očekivali važnu ličnost, da će se svi odgovarajuće pripremiti, da će me svečano dočekati.

Pre svega, neizmerna svetlost širiće se nebesima. Sletaće anđeli da tu ličnost pozdrave: radosno, zadivljujuće, odeveni u svetle sunčeve zrake. Okruživaće je heruvimi, koji zrače svetu radost, da čovek zažali, što ranije nije umro. Prema tome, nije trebalo da predstavlja iznenađenje to, što kao dugo očekivana ličnost, pretpostavljam da ću na svet doći u svetloj kući, u koju svetlost ulazi kroz otvorene prozore.

Nisam mogla da dočekam, kada će me svakog jutra pozdravljati mnoštvo ptica, koje će mi pevati pesmice. Osim toga, trebalo je da se rodim prvoga dana adara – meseca radosti u jevrejskom kalendaru. „Kada adar počinje, nastupa ljudsko radovanje“.

Ali, tada je usledilo – moje prvo razočarenje.

Moja majka je ležala u sobičku, ložnici. Ta spavaća soba imala je tamne zavese, koje ne propuštaju ni zračak sunca. Omanji prozor bio je čvrsto zatvoren, da nedaj Bože unutra ne prodre ni mrvica svežeg vazduha. Jer, nije smelo da dođe do prehlade. Ptice najočiglednije nisu bile zainteresovane za nedostatak svetlosti i zatvorene prozore, te su krenule u potragu za boljim, slobodnijim mestom, na kome će pevati svoje pesme. Uz to, kada se ispostavilo da sam devojčica, nije bilo govora o sreći. Svi prisutni u sobi bili su tom činjenicom neizmerno razočarani, čak moja majka.

Kratko rečeno, tu nije bilo nikakve sreće. Već sam imala gotovo pola godine, ako izostavim par ćuški od neke žene u trenutku kada sam došla na svet, niko me nije gledao. Tako sam tužna!

Ulazi baka i osmehuje se mojoj mami. Pretvara se da je radosna – verovatno zbog toga, što je njena ćerka izdržala sve one muke i oseća se dobro. Ka meni baca jedino konvencionalne poglede.

- Mazel tov, kćeri, da mi dugo poživiš!

- Mazel tov, neka je svima srećno!

I mama se osmehuje, ali ne meni.

- Bila bih srećnija, da sam rodila dečaka – reče.

Baka joj šeretski namiguje i teši je:

- Ne mari. Doći će vreme i za dečake.

Teško je poverovati u sve to, što čujem. Zbog čega sam se rodila, kada me se sva ta radost ne dotiče! Dosta mi je toga. Oh, kako bih volela da se vratim na onaj svet!

Iznemada osetih neobičnu stud po celom telu i sve moje misli bejahu potisnute u stranu. Osetih kako me stežu dve mišićave šake, koje me dižu visoko u vazduh. Sva sam se tresla. „Možda – u mojoj glavi pojavi se užasavajuća vizija – možda će me vratiti nazad sledećih nekoliko meseci?“ Brr! Sama pomisao na to izazva u meni jezu.

U tom trenutku nešto učini da moja glava počne da pliva i sve naokolo je počelo da se vrti. Kompletно sam vlažna, u svoj svojoj malenkosti! Da li sam u reci? Nisam, reka je hladna, a ja osećam finu toplinu. To mi, uostalom, ne smeta u onoj meri u kojoj mi je

smetala bojazan pre toga, šta će uraditi one dve velike, nespretne šake. Mada, bila sam prepuštena samo njima.

Hvala Bogu! Izvadili su me iz vode! Sada me nose ponovo u ložnicu, osušenu i obučenu. Prenošena sam iz ruke u ruku, svako me je posmatrao na časak i izgovarao par reči. Vraćaju me nazad u krevet. Mama mi daje u usta nešto tečno i slatko; željna sam svih mogućih utisaka, koje mi nudi svet.

Mama me posmatra nežno i dobroćudno, da osećam toplinu oko srca. Obuzima me blagi umor i ubrzo utonuh u čudesan san...

Pa ipak, moja sreća ne potraja dugo. Brutalno me probudiše nekakvi krici. Otvorih oči, počeh da se osvrćem. Odakle dopiru ti zvuci? Ko to tako vrišti? To je moja mama! Naokolo se okupila grupa ljudi.

- Šta ti je? Zbog čega vičeš?

Mama je gestikulirala, pokušavala na nešto da im ukaže. Njena usta su se tresla, pokušavala je nešto da kaže, ali nije mogla. Zavlači se nazad u postelju i tako reći onesveščuje se.

Shvativši da ne mogu ništa da izvuku iz moje majke, počinju svuda naokolo nešto da traže – u ormanu, ispod kreveta i u krevetu.

Iznenada odjeknu babičin glas. Neobičnim, gluhim glasom, otegnuto je vikala: „Mačke! Upomoć! Mačke!“

Ljudi razmenjuju poglede, ne shvataju, šta se dogodilo. Šta hoće? S izuzetkom reči „mačke“, nisu mogli iz nje ništa drugo da izvuku. Ona je bila veoma potresena.

I moju baku je potresla sva ta drama. Pa ipak, pošlo joj je za rukom da se povrati i osmotri šta se događa oko kreveta. Prasnu u smeh i, maskirajući vlastiti strah, povika:

- Mazel tov, naša maca je omacila mačiće, to je dobar znak!

Mada je jasno, da to uopšte nije dobar znak. Prisutni u sobi su i dalje uznemireni. Šapuću nešto jedni drugima.

- Istoga dana... u istom krevetu, kada i mačići?

- Uostalom, ljudi se rađaju na isti način, kao i mačići.

Uspeše da umire moju majku. Mama je spavala, a dan se bližio kraju. Imam, hvala Bogu, jedan dan, a već sam toliko toga proživela.

Trećeg dana, posle mog rođenja, bejaše šabes. Nekakva krupna žena, hrišćanka crvenog lica, uze da me okupa. Ne bojim se više kao ranije, jer znam šta se zbiva.

Ležim zajedno s mamom u krevetu, ona me gleda još nežnije, nego juče. Otvaram oči, da još jednom pogledam taj novi svet. Navikla sam se na pomrčinu, međutim ona iznenada postade mračnija nego obično.

U ložnicu uđe grupa žena. Posmatrale su me, nešto su pričale, rukama su izvodile gestove, uzimale me u

zagrljaj i predavale jedna drugoj kao skupoceni dragulj. Osmehujivale su se i meni i mojoj mami.

Međutim, u ložnicu uđe baka s poslužavnikom punim kolača i likera, i takoreći počeh da preklinje žene da se počaste. Pravile su se da neće da probaju posluženje – slatkiše, višnjevaču, sok od jagoda i medovinu. Baka, međutim, nije popuštala, na kraju one počeh da otvaraju svoje kljuniće i uzimaju nešto da prezalogaje, da bi joj učinile zadovoljstvo.

I muškarcu su zavirivali u žensku ložnicu. Pričali su, a njihova lica su se neprestano iskrivljavala u grimase. Mahali su rukama, njihove brade su se tresle u opštem uzbuđenju, što je donekle podsećalo na grčeve.

U ovom slučaju ton nije davala moja baka već moj otac. Dobila sam ime po jednoj njegovoj rođaci – Sara Rivka.

Sada je potrebna dojilja. Moja majka je slaba i bleđa, a njene ruke potpuno prozračne, sa plavim svetlucavim žilama, tako slabe, da je jedva u stanju da me podigne. Potiče iz dobre kuće, prema tome ne može da me doji. Ja sam njena potpuna suprotnost: snažna, zdrava devojčica, mali žderonja. Ne prestajem da plačem, jer jedino što želim, to je da neprestano jedem.

Baka je rekla da me neće dati na dojenje inoverki. Međutim, ne može da nađe jevrejsku dojilju. Apotekar tvrdi, ako se naviknem na mleko u prahu, da će to biti bolje nego ono iz majčinih grudi. Međutim, dajem im do znanja, da ne nameravam da se navikavam na bilo kakvo mleko u prahu i sve vreme povraćam.

Sve to je tako teško! Baka se nervirala, mama još više, a moj otac ih je tešio, da će nam Svemoćni zasigurno pomoći. I, tako se i dogodilo.

Jedna komšinica se prisetila da zna jednu dojilju i da će je dovesti kod nas. Ime joj je Rejzel, ima glas žandara i par zakrvavljenih očiju, koje su me užasavale. Neće dolaziti u našu kuću, jer ima šestoro vlastite dece. Međutim, nije bilo drugog izlaza.

Sve je dogovoreno i dojilja je dobila avans.

Rejzel me izvadi iz kolenke, a zatim mi pokaza ogromnu, belu dojku, koja je podsećala na naraslo kiselo testo. Daje mi da sišem, da bi proverila da li mi mleko prija. Šta da kažem? Takoreći, rastopila sam se od miline. Osetila sam ukus dobre dojilje.

Rejzel je svakog ponaosob pogledala zadovoljno:

- I, šta kažete?

Majka i baka se kradom, ćutke pogledaše.

Dakle, posrećilo mi se i nastanila sam se kod Rejzel. Ne zbog toga što je u kući potrebna još jedna osoba – jer, stanuju u odaji veličine većeg kredenca. Kada me je Rejzel donela kući, njen muž je izašao, da me pozdravi, noseći u rukama njihovo najmlađe dete, dok ga je ostalih petoro naslednika okruživalo. Činio se veoma zadovoljan mojim dolaskom.

- I, šta kažeš? – reče Rejzel. – Deset zlota nedeljno, na moju reč, poštenoj Jevrejki, i dodatno stara odeća i

cipele! Uz to, sva prekrajanja od danas upućivaće tebi. Čuješ li me, Beriše?

Beriš je ćutao. Okrenuo se, da ne bi videla njegovo zadovoljstvo.

„Časna reč, nisam ja, već je ona u ovoj kući muškarac. Ume brže da zaradi par zlota“ – pomislio je u sebi, mada se brzo pribrao.

- Gde ćemo da stavimo kolevku? – razmišljali su duže vremena.

I, Rejzelin muž, koji je majstor, kada je reč o premeštanju stvari u njihovoj maloj kućici, udari se šakom u naborano, nisko čelo i uzviknu veselo:

- Rejzel! Znam! Ispod stola!

Kratko rečeno, gurnuta sam ispod stola, u svojoj malenoj kolevci.

Širom otvorenih očiju, začuđena, zagledam se u prljavu tablu stola, koja je sva prekrivena paučinom i s tugom razmišljam: „Da li to treba da bude taj novi svet, u kome sam se obrela? A ovo da bude nebo, koje visi nad njim?“

I, počeh da lijem gorke suze.

S poljskog prevela *Biserka Rajčić*

Hinde Ester Singer Krejzman (1891-1954), starija sestra nobelovca Isaka Baševisa Singera, prozni pisac, novinar, prevodilac s engleskom na jidiš. Rođena je u Poljskoj, a posle udaje živela je u Holandiji i Engleskoj, pisala je na jidišu romane i priče. Prevođena je na francuski, engleski, nemački i španski. Na poljski je tek nedavno preveden izbor iz njenih priča na poljske i engleske teme. Spadala je u retke emancipovane Jevrejke. Brat nobelovac zvao je „hasidom u suknji“. Inspirisan njenom ličnošću napisao je roman *Jentl*, koji je i filmovan u Americi. Režirala ga je i igrala glavnu ulogu Barbara Strejsend.

Slobodan Mašić

Velikan grafičkog dizajna, arhitekta i nezavisni izdavač

*Retrospektivna izložba vizuelnih
komunikacija Slobodana Mašića biće
otvorena od 12. septembra do 19. oktobra
2018. godine.*

Foto: Promo

Na izložbi MAŠIĆ u Muzeju primenjene umetnosti biće prikazan veći deo zaostavštine Slobodana Mašića, koju je Muzeju tokom 2017. godine poklonila njegova udovica i dugogodišnja saradnica Saveta.

Slobodan Mašić (1939–2016, Beograd) bio je jedan od najznačajnijih umetnika koji su tokom proteklih pola veka oblikovali vizuelne komunikacije u Srbiji i Jugoslaviji. Tokom studija na Arhitektonskom fakultetu (1958–1964) upoznaje buduću ženu i najvažniju saradnicu Savetu Puhalo.

Nakon završetka studija, primenjuje iskustva stečena na fakultetu u dizajnu vizuelnih komunikacija. Tada radi plakate i kataloge za Dom omladine i Grafički kolektiv, pokreće ediciju knjiga *Nezavisna izdanja*, osniva *Studio Struktura*, grafički oblikuje razne knjige, časopise *Susret*, *NB'68* i *ROK*, špice za kultne jugoslovenske filmove i započinje saradnju sa pozorištem *Atelje 212*, tj. *BITEF*-om, kao i filmskim festivalom *FEST*.

Mašićev dizajn za *BITEF* će vremenom postati jedan od najznačajnijih opusa u oblasti vizuelnih komunikacija u Srbiji i tadašnjoj Jugoslaviji. Već krajem '60-ih godina prošlog veka, Mašić definiše svoju poetiku, prvenstveno putem kreiranja čuvenih ideograma, kao što su zvezda upisana u krug (znak *Studija Struktura*) ili ideogram koji čine suprotno usmerene vertikalne strelice (znak *Nezavisnih izdanja*).

Njegova sposobnost da manipuliše grafičkim

dizajnom omogućila mu je da analizira sadržaj komunikacije, svodeći je na simboličku suštinu. Bez suviše likovnosti, on konstruiše površine koje postaju prenosnik značenja sadržine plakata, knjige ili drugih sredstava vizuelnih komunikacija. Jednostavnu prostornu kompoziciju sa plakata za Dom omladine kasnije koristi da bi predstavio ritam ponovljenih znakova.

Ovaj ritam mu omogućava da stvori novu sliku sveta, u kojem njegovi znaci formiraju zaseban grafički jezik, koji beži od figuralnosti ka simboličnom i ikoničnom. U tekstu "U traganju za sopstvenim izrazom" u katalogu izložbe MAŠIĆ, Miroslav A. Mušić konstatuje da je "bio nepriko-snoven u iskazivanju svojih stavova.]

Polazio je sa stanovišta da svaki grafički znak, linija i belina imaju svoje mesto, simboliku i opravdanje. Sposobnošću izdvajanja uspostavljao je dijalog sa svetom. Bila su to kritička razmatranja vođena grafičkim jezikom sa težnjom da se iskaže mišljenje, stav o pojedinim vrednostima, zabludama ili utopijama".

B92

U ovom broju

Mirnes Sokolović: *Pisac osumnjičen da ništa nije izmišljao*

Tatjana Gromača Vadanjel: *Edgar Morin „O estetici“*

Ljiljana Pavlović: *Vinaver*

Ivan Ivanji: *San o jevrejskoj državi*

Igor Jakovenko: *U potrazi za adekvatnim odgovorom*

Milenko Stojičić: *Epska vokacija i liriska invokacija*

Ester Singer Krejtman: *Novi svet*

B 92: *Slobodan Mašić*

Alia Mundi

Magazin za kulturnu raznolikost

<https://istocnibiser.wixsite.com/ibis>
<http://aliamundimagazin.wixsite.com/aliamundi>

Stranice posvećene Jevrejima bivše
Jugoslavije

<http://elmundosefarad.wikidot.com>

Ne zaboravite da otvorite

www.makabijada.com

Istraživački i dokumentacijski centar

www.cendo.hr

Lamed

List za radoznale

Redakcija - *Ivan L Ninić*

Adresa: Shlomo Hamelech 6/21

4226803 Netanya, Israel

Telefon: +972 9 882 61 14

e-mail: ivan.ninic667@gmail.com

<https://listzaradoznale.wixsite.com/lamed>

Logo Lameda je rad slikarke

Simonide Perice Uth iz Washingtona